

319994

36

18/2007

Ókortudományi Értesítő

XVIII. szám

Főszerkesztő:

Németh György

Szerkesztő:

Forisek Péter

Debrecen
2007

A kiadvány az Ókortudományi Társaság erkölcsi támogatásával jelent meg.

Jelen szám megjelentetéséhez segítséget nyújtott
OTKA T 048354
OTKA TS 049843

Köszönjük nekik.

Felelős kiadó Németh György.

ISSN 1417-8532

Címeink:

weboldalunk: <http://delfin.unideb.hu/~history/okor/oke.html>

Németh György
ELTE BTK Ókortörténeti Tanszék
1364 Budapest Pf. 107
kritias@freemail.hu

Forisek Péter
DE Ókortörténeti Tanszék
4032 Debrecen, Egyetem tér 1.
pforisek2@yahoo.com

Készült a Kapitális Bt. Nyomdaüzemében
4026 Debrecen, Balmazújvárosi út.14.

AUREA AETAS

E rovatunkban a magyar ókortudomány egy-egy jeles képviselőjével készített beszélgetéseket közlünk.

Beszélgetés Tegye Imrével

- Tanár úr az 1950-es években kezdte egyetemi tanulmányait, amikor a klasszikus stúdiumokat az akkori rendszer jól láthatóan visszaszorította. Mi inspirálta mégis, hogy ezt a pályát válassza?

- A múlt század ötvenes éveiben már csak a legelszántabb, az ókori kultúra iránt elkötelezett diákok mentek erre a pályára. Korábban latin tanárnak lenni biztos egzisztenciát jelentett: bár az 1900-as évek óta kezdett a görög–latin oktatása visszaszorulni, egy latin tanár még mindig számíthatott arra, hogy állást kap. Én a kalocsai jezsuita gimnáziumba jártam, ahol az ókori nyelveket szigorú tanárok magas óraszámban tanították, ehhez még volt egy nagyszerű könyvtár is tele ősnymtatványokkal, Teubner- és Firmin Didot-sorozattal, úgy, hogy pl. az *Aeneid* Heyne XVIII. századi kiadásában és magyarázataival olvashattam.

(A sors fintora, hogy ezeknek a könyveknek a maradékát az egyházi iskolák 1949-es államosítása után különböző antikváriumokban, meg az egyetemi tanszékek könyvtáraiban láttam viszont: az ostoba erőszak így szórta szét ezt a páratlan gyűjteményt.)

Ezenkívül – minthogy a jezsuiták a kompetitív oktatás hívei voltak – a latin órákon két táborra osztották az osztályt, az egyik volt a *castra Romanorum*, a másik a *castra Poenorum*. A két legjobb latinos volt az *imperator*, aztán jöttek a *legatusok*, *centuriók* és a többiek. Nemcsak a két tábor állt harcban egymással, hanem a táboron belül is harc folyt: az alacsonyabb rangú kihívhatta a fölötte állót. Latin vezényszavak hangzottak el: ha valaki nem felelt azonnal: „*Urge, urge!*” volt a felszólítás, ha hibázott, ráförmedtek: „*Errasti, corripe!*” Nem lehetett lazsálni. Itt kerültem életem egy fontos döntése elé: választhattam Scipio vagy Hannibal akarok-e lenni. Persze, hogy a gonosz, de zseniális pun vezért választottam. Nemsokára el sem tudtam képzelni más hivatást, mint a latin tanárét.

- Milyen volt az 50-es években a pesti tanszékeken a politikai hangulat?

- Az akkori szóhasználattal – nagyon kevés kivétellel – mindenki „reakciós” volt. Csak a latin professzor körül akadt egy-két „vonalas” ember, de azokat éppen ő maga hozta a pesti egyetemre. Ha az ember nem látta őket a szemináriumban, a legsötétebb években is szabadon lehetett beszélni. Tanáraink persze visszafogottabbak voltak az egy Szabó Árpád professzor kivételével, aki nem tett lakatot a szájára. Egyszer Fogarasi elvtársat, a marxista főtudóst, valójában meglehetősen tudatlan embert, égette le: ez az ún. Marr-vitán történt. Az orientalista-kaukázológus nyelvész a nyelvet osztályjellegűnek tartotta, s ez a nézet hosszú ideig a Szovjetunió hivatalos elmélete volt. A marrizmust, amely minden összehasonlító nyelvészetet megsemmisített volna, Sztálin semmisítette meg egy Pravdában írt cikkében. Ez egyszer Sztálinnak volt igaza! Szabó Árpád is dicsérte a nagy vezért, de valami miatt nem tetszett az érvelés Fogarasinak és rárivallt professzorunkra: „Ezek nem marxista szavak”. Árpád – ahogy mindenki hívta – erre előkapta aktatáskájából Engels „Feuerbachját” és felolvasta belőle a kifogásolt passzust: „Ezek a nem-marxista szavak Engels szavai” – mondta diadalmasan. Dörgő taps volt a válasz. Ha Fogarasi okosabb ember lett volna, megsejtett volna valamit 56-ból.

- 1956-ban és azt követően az ELTE-n komoly tisztogatás folyt az ókortudomány művelői körében. Mi volt ennek az oka és hogyan élték meg ezt? Önnek hogyan alakult a sorsa ezt követően?

- 1955-ben végeztem. Két évvel korábban vált szét a bölcsészkar irodalomtudományi és történelemtudományi karra. Rengeteg új állás volt, de ezeket pontosan az orrunk előtt, 1954-ben töltötték be. Szegény Marót Károlynak már nem jutott megfelelő tanársegéd, kénytelen volt megelégedni egy semmire se használható káderral. Az egész évfolyam csak vidéki állást kapott (amit akkoriban nem lehetett visszautasítani): Zsilka János, a későbbi nyelvész professzor Szolnokra, Kapitánffy István Tökölre (torna tanárnak), Boronkay Iván Nyírbátorba került, még én jártam a legjobban esztergomi gimnáziumi állásommal. Így aztán kimaradtunk az 56-os egyetemi „sajnálatos eseményekből”, restelkedtünk is, hogy Borzsák, Szabó Árpád, Szepessy, Sarkady, Ritoók kikerült az egyetemről (Brusznai Árpád még az életből is), mi meg továbbdekkolhattunk a provinciában, míg aztán a hatvanas évek elején lassan visszaszivárogtunk a tudományos életbe. 1961-ben az egyetem új gyakorlóiskolájába, a Radnótiba hívtak vezetőtanárnak (közben Hahn István tanszékén megbízott előadó voltam), 64-ben pedig Borzsák professzor invitált Debrecenbe, ahová őt száműzték. (Ami neki exilium volt, az a Kossuth-egyetemnek és a városnak nagy nyereség). Innen aztán nem is tágtottam!

- Az ókortudományon belül a mykénéi-kornak elismert művelője. Hogyan lehetett az 1960-as években egy ilyen témával foglalkozni? Milyenek voltak a kutatási, az ösztöndíj-lehetőségek, stb.?

- Ha a kezdő kutató Homérosszal vagy Sophoklészszal akar foglalkozni, akár 2–3 évébe is beletelik, mire megismeri a téma szakirodalmát. Ha olyasmibe vágja a fejszéjét, ami nem tekint vissza ilyen hosszú múltra, rengeteg időt megspórolhat magának. Ilyennek számított a mykénológia: Ventris 1952-re fejtette meg a lineáris B írást, nagy könyvét, a *Documents in Mycenaean Greek*-et (John Chadwickkel) 1956-ban publikálta. A problémáról először Harmatta János egy indoeurópai nyelvtudományi óráján hallottam egy évvel korábban, aki már előzőleg a korai görög feliratokra irányította a figyelmemet. (Első publikációm is a Gortyni törvények fordítása volt). Telegdi Zsigmond meghozatta az Általános Nyelvészeti Tanszékre Bennett pylosi szövegeket bemutató edícióját, az akadémiai könyvtár pedig a *Documents*-et és az első nemzetközi konferenciák anyagát. Majdnem minden megvolt a kutatáshoz, kivéve, hogy azokban az időkben külföldre utazni nem nagyon lehetett: mykénológiai kongresszuson még Harmatta professzor is csak 1966-ban vett részt először (velem együtt): Brnóban Bartoněknek sikerült összehoznia az írás megfejtését elfogadó kutatókat. Az ösztöndíjhoz nem voltam elég jó káder (fivérem „disszidáltak”, azaz 56-ban külföldre távoztak, őket is csak 66-ban láttam újra viszont), ráadásul ikertestvérem jezsuita szerzetes volt, ami nem számított valami jó ajánlólevélnek. Aztán 1970-ben meghívtak egy sheffieldi kongresszusra, ahonnan nem disszidáltam, és azután már (ha az államnak nem került valutába), könnyebben kiengedték az embert. Sokszor voltam Görögországban, ahol megismerhettem azokat a régészeti lelőhelyeket, ahonnan a mykénéi táblák előkerültek. Enélkül nemigen lehet megérteni a mykénéi világ írásos dokumentumait.

- Milyen csatornákon keresztül volt lehetőség kapcsolatba lépni az emigráns magyar tudósokkal és a külföldi tudományossággal?

- A szocialista rendszer tartott a magyar emigránsoktól (56 után mintegy kétszázezrenen távoztak az országból), őket rendszeresen figyeltették, és nagyon rossz pontot kapott az, aki felkereste őket. Szó se lehetett arról, hogy mondjuk Alföldi András vagy Kerényi Károly kapcsolatot tarthasson a magyar tudományossággal. Kerényi Görög mitológiája is csak 1977-

ben, tanulmánykötete pedig 1984-ben jelenhetett meg hosszú harcok után. A külföldiek közül az amerikaiak és a németek voltak a legtovább a tiltólistán. Borzsák professzort például nem engedték ki az 1969-es bonni FIEC-kongresszusra, bár a rendezők hivatalos vendége lett volna. Helyettük a keletnémeteket ajánlgatták, mint az ideológiához hű szakembereket. Ők valóban annyira meg voltak félemlítve, hogy még a jó barátoknak mutatkozó kollégák is rákényszerültek arra, hogy az NDK-t dicsőítsék. Ennek ellenére szívesen utazott az ember Berlinbe (legalább tízszer jártam ott, igaz, minden alkalommal bánatosan elállodgáltam a „Mauer”, a német fővárost kettészelő „védelmi” fal előtt), mert az akadémiai intézetben komoly munka folyt és kitűnő kollégákkal lehetett találkozni. Ez a helyzet csak a nyolcvanas évek közepére változott, amikor szinte semmi korlátja sem volt már a külföldi tudósokkal való találkozásnak. Ezt a helyzetet előkészítette, hogy mi rendezhettük meg a FIEC 1979-es világkonferenciáját.

- *Ha tanár úr nevét meghallják, akkor sokaknak azonnal a Györkösy-Kapitánffy-Tegyei Ógörög-magyar nagyszótár ugrik be. Hogyan került bele ebbe a projektbe és hogyan sikerült befejezni ezt az akkor már évtizedek óta húzódó, hatalmas vállalkozást?*

- Az Ógörög-magyar nagyszótár ügye a szocializmus egyik ellentmondására figyelmeztet. A rezsim ugyanis minden áron meg akarta változtatni a polgári világot, ugyanakkor bízott a tudományban (hiszen a szocializmus is „tudományos” volt), és kutatóintézetek hatalmas hálózatát építette ki. A tudományos akadémiaának soha nem volt akkora hatalma, mint azokban az időkben. Az Akadémiai Kiadónak, amely akkor még nem volt külföldi érdekelttség, feszített tervekkel kellett teljesítenie. Így aztán kiadásra kerültek a klasszikus nyelvek szótárai is (miközben az iskolákból szerették volna e nyelveket száműzni). Györkösy Magyar-latin szótára például a legsötétebb időkben, 1960-ban látott napvilágot. Igaz a csaknem 1200 oldalas műbe „Lojzi bácsinak” be kellett vennie olyan szavakat is, mint „élmunkás” (*operarius primus*) vagy „szovhoz” (*latifundium publicum sovieticum*).

A görög szótár szerkesztésére Szabó Miklós kapott megbízást. A kitűnő grecista 1952-ben vágott neki a feladatnak. Kézírással készítette el anyagát, és a *pi*-betűig jutott. Innen 1960-ban Györkösy folytatta (valamivel szűkítve a feldolgozott auktorok számát). Az ő halála után, 1973-ban elcsendesedett a szótár ügye. A folytatást 1982-ben sajátos módon a szótárszerkesztésnek az a vezetője ösztönözte a legkitartóbban, akit az Államvédelmi Hatóságtól helyeztek a kiadó nyakára. Tárgyalóképes úriembernek mutatkozott, minden tekintetben korrektül viselkedett. A görög tanszékről Kapitánffy Istvánnal együtt engem javasoltak, hamarosan nekifogtunk a munkának. Feladatunk volt, hogy az *omniumi*-szónál elakadt művet befejezzük, és ellenőrizzük Györkösy anyagát. Sajnos, a tapasztalt szótárszerkesztő írógéppel nagyon vékony átütő papírra dolgozott, amit nehezen lehetett kibetűzni. Mi már „korszerűbb” módszert alkalmaztunk, ládába sorolható katalóguscédulákra írtunk (minden szónál kétszer kellett betekerni a papírt egyszer a latin, egyszer a görög szöveg kedvéért). A kompjuteres szótárkészítés még csak a jövő zenéje volt, bár a szedés már számítógépen történt. Kapitánffyval öröm volt együtt dolgozni: kitűnő görögtudása, éles elméje, stílusérzéke nagy segítség volt a munkában. Emellett képes volt támogatni az embert, ha elcsüggedt a rá váró feladattól. (Másfél évig csak a *syn*-nel összetett szavakat szerkesztettem, elmélázva azon, hogy nincs az az emberi tevékenység, amit ne lehetne mással együtt csinálni.). A szótár 90-ben jelent meg, de hamarosan szükség volt a 2. kiadásra, egyrészt azért, mert az első elfogyott, másrészt pedig javítani való akadt benne: valamelyikünk összefogott 2 oldalt a Györkösy anyagában, és így kimaradt valami 20 szó. (A szótár használói közül csak ketten reklamáztak.) Azóta van egy 3. kiadás is, a régi „szocialistához” képest valóságos luxus edíció.

- A bolognai folyamat jól láthatóan újabb, lehet, hogy minden eddigénél súlyosabb csapást mér a klasszikus stúdiumokra. Mivel próbálná motiválni a jelenleg általános iskolás és középiskolás generációt, hogy ezt, napjainkban gyakran hangoztatott nem versenyképes tudományterületet válasszák?

- Ahogy a népszerű film címe mondja „The future is unwritten”. Egyre nehezebb az iskolában olyan tanulót fogni, aki hajlandó lenne latint tanulni. Most már ott tartunk, hogy egyházi iskolákból is tünedezik Cicero nyelve. Egyaránt felelős ezért a kultuskormányzat, a szülők (mindenki angolra akarja járatni a csemetéjét) és az igazgatók, akik már csak anyagi okokból sem a latint pártolják. De azért van valami remény: a mai fiatal kutatók átkozottul tehetségesek! Idősebb kollégákkal olvasgatjuk a diákkörösök, a PhD-sek dolgozatait, és olykor felsóhajtunk: „Ilyet annak idején mi nem tudtunk volna írni”. (Lehet, hogy közben arra gondolunk: azóta sem).

Elképzelhető, hogy a klasszika-filológia egy évtized múlva az orientalisztikához fog hasonlítani, és egy 30-40 fős zárt társaságot jelent majd, amely nemzetközileg elismert tanulmányokat publikál? A jövőt még nem írták meg...

Az interjút készítette: Forisek Péter

UTÁNPÓTLÁS

E rovatunkban két megvédett PhD disszertáció téziseit közöljük.

Nagy Ágnes Anna

Ókori emberevés-történetek. A 2. századi keresztények ellen felhozott emberevés-vád háttere. *

Doktori értekezés tézisei **

A 2. sz-i keresztény apologéták tanúsága szerint kortársaik a korai keresztényeket három igen súlyos váddal illették: istentelenséggel, thyestési lakomák rendezésével (emberevés) és oidipusi kapcsolatok létesítésével (vérfertőzés). Bár az apológiák és a mártírákták csak az elsőt ismerik el hivatalos vádpontként, azt sugallva, hogy a bírák bűncselekmények helyett csak a kereszténység tényét kívánták bizonyítani, egyéb forrásokból biztosra vehető, hogy az emberevés és a vérfertőzés kérdése a hatóságokat is izgatta. A disszertáció, az emberevés példáján keresztül, arra az alapkérdésre keresi a választ, hogy miért és hogyan fogalmazódott meg e három, látszólag abszurd vád a kereszténység korai ellenfeleiben.

A szerző által választott módszer szakít a hagyományos, keresztényközpontú nézőponttal. Mielőtt specifikusan a kereszténységben keresné a vádak okát (eukarisztikus ima, zsidó örökség), azt vizsgálja, ki, milyen kontextusban, és kivel kapcsolatban beszélt emberevésről az ókorban, vagyis megpróbálja definiálni az emberevés fogalmának korabeli jelentéstartalmát. Hiszen nem szabad megfeledkezni róla, hogy a keresztények sem az egyetlenek, sem az elsők azok sorában, akik az emberevő-hírnévvel szembesültek, sőt maguk a keresztény szerzők is gyakran vádoltak másokat kannibalizmussal.

A disszertáció három fejezetre tagolódik. A kutatás mai állását felvázoló bevezetés után az első fejezet a görög-római emberevés-történeteket elemzi. Ezek nagy számára, és a klasszikus kultúrában elfoglalt helyére tekintettel ez a fejezet teszi ki a disszertáció csaknem felét. Ugyanis a görögök és rómaiak világát minden oldalról kannibálok vették körül. Emberevés jellemezte a múltat a jelennel, a távolit az itthonival, és a rendbontást a renddel szemben. Emberevők voltak a távoli ősök, a távoli barbárok és az itthoni lázadók. Kannibálok népesítik be a mítoszokat, a történetírást és a filozófiát. Röviden: emberevő mindaz, aki a fennálló renden kívül áll, vagy belülről próbálja azt megdönteni. Az emberevés rendkívül súlyos bűn, a végső tabu áthágása, amely semmilyen szertartással nem lemosható. Az emberevő jelenléte bemocskolja, és ezzel veszélyezteti az egész társadalmat. A közösséget sújtó isteni büntetés csak egyetlen módon kerülhető el: a bűnös eltávolításával.

A második, igen rövid fejezet a zsidó emberevés-történetekkel foglalkozik. Célja Origenés azon állításának kritikai vizsgálata, miszerint a keresztények elleni emberevésvádát a zsidók kezdték volna terjesztetni a Római birodalomban. Az Ószövetség, ill. Philo és Josephus Flavius írásainak elemzése arra a következtetésre vezet, hogy a zsidóság emberevés-fogalma élesen eltért a görög-római értelmezéstől. Az ókori zsidó irodalomban igen ritkán szerepelnek kannibálok, és kizárólag két értelemben. Az első egyszerű metafora: a hatalmukkal visszaélő vezetők, és a vérengző győztesek úgy „falják fel” az alávetett gyengéket, szegényeket, veszteseket mint az oroszlánok vagy farkasok a zsákmányállatot. A másik „valódi”

* *Récits antiques d'anthropophages. Recherche sur le contexte de l'accusation d'anthropophagie lancée contre les chrétiens au 2e siècle; Ancient Cannibal stories. Studies on the context of the accusation of cannibalism brought against the christians in the 2nd century CE.*

** Genfi Egyetem, Bölcsészkar, Vallástörténeti tanszék. Témavezetők: Prof. Philippe Borgeaud (Genfi Egyetem, Bölcsészkar, Vallástörténeti tanszék) és Prof. Enrico Norelli (Genfi Egyetem, Teológiai kar).

emberevés, ám igen meglepő kontextusban: az Istennel kötött szövetséget megszegő választott nép válik kannibállá. A szülők kényszerülnek felfalni éhségükben gyermekeiket, amikor Isten bosszújában idegen hadseregeket küld ellenük. A görög-római koncepcióval ellentétben tehát az emberevés toposza nem a másság, az idegenség, vagy a belső ellenség leírására szolgál, hanem éppen ellenkezőleg: azt szimbolizálja, hová vezet a választott népet Isten útjának elhagyása. A zsidó emberevés fogalom soha sem jelentkezik idegenek elleni vád formájában, és tartalmát tekintve alkalmatlan is rá. Így Origenés állítását alaptalannak tekinthetjük.

Az utolsó fejezet, amely egy korábbi posztgraduális diplomamunka folytatása (*Les repas de Thyeste: L'accusation d'anthropophagie contre les chrétiens au 2e siècle*, Hungarian Polis Studies, Debrecen, 2000) speciálisan a keresztényeket illető vádakát vizsgálja. Ezek legkorábbi megjelenési formáinak részletes elemzése világossá teszi, hogy mivel az emberáldozat eleme csak utólag kapcsolódott az állítólagos keresztény kannibalizmus képéhez, nem lehet szó az eukarisztia, ill. az eukarisztikus ima félreértelmezéséről. Ugyanezt a következtetést támasztják alá az első fejezetben vizsgált esetek (többek között a zsidóságé), ahol a vádlottak szavaiban vagy cselekedeteiben semmi sem szolgálhat e hírnév alapjául. Az emberevés motívumával a keresztényekkel szemben ellenséges társadalom azon meggyőződését fejezte ki, hogy az új „szekta” veszedelmes, és e veszély elhárításának egyetlen módja annak fizikai megsemmisítése. A kereszténység, amely önálló etnikai háttér híján nem számíthatott „vallás”-nak, egyszerre látszott felforgató eszmét hordozó filozófiának, varázslók gyülekezetének, egy új, idegen isten kultuszának és a fennálló rend elleni összeesküvésnek, amit még súlyosbított az örök lázadónak tartott zsidósághoz fűződő kapcsolata. Márpedig mindezen csoportok képviselői megtalálhatók az emberevéssel vádlottak között. A görög-római társadalom nézőpontjából a kereszténység, amely eltávolítja új tagjait azok korábbi életmódjától, amely megakadályozza őket vallási-állampolgári kötelességük teljesítésében, nem csak a *Pax deorum*-ot, hanem a *Pax romanat* is veszélyezteti.

Gesztesi Enikő

A görög történetírás fejlődése Akusilaostól Hekataioson át Hérodotosig

Doktori értekezés tézisei*

I. Dolgozatom célja az, hogy a görög irodalom történetének kezdeteit vizsgáljam, bemutassam azt a fejlődési folyamatot, amelynek nyomán Hekataios, vagy miként általában gondolják, Hérodotoszt a történetírás atyjának nevezhetjük. A vizsgálathoz két logographus munkásságát választottam, Akusilaosét, akitől viszonylag kevés, s Hekataiosét, akitől jóval több, a logographus irodalmat tekintve jelentős számú testimonium és fragmentum maradt fenn. A választásnál az a cél vezérelt, hogy két olyan logographus munkáit elemezzem, akik a történetírás fejlődésének különböző szakaszain állnak, korban mindketten megelőzik Hérodotoszt, s a különbség kettejük között a mítoszokkal kapcsolatos racionalizmus mértékében, az ismeretanyag bővülésében, s ennek nyomán az írásmód, a stílus változatosabbá válásában fogható meg. A testimoniumok és a fragmentumok elemzése folyamán megpróbáltam megfejtetni azt a folyamatot is, amiért és ahogyan az írásban megformált szavak egyszerű mondatokká, majd egyre bonyolultabb szerkezetekké, Hekataiosnál már néhány esetben összetett mondatokká váltak. A dolgozat középpontjában Hekataios két munkája áll, a *Periégesis* és a *Genealogiai*, ehhez hasonlítom először Akusilaos *Genealogiai* című művét, annak írásmódját, illetve a szinte kortárs *periégesis* és *periplus* irodalmat (elsősorban Skylax töredékeit), végül – és ez jelenti a dolgozat legjelentősebb anyagát – Hérodotos történeti munkáját. (A Jacoby által hagyományozott testimoniumok és fragmentumok fordítását elkészítettem, s mellékletként a dolgozathoz csatoltam.)

Bevezetőül a *kritikai gondolkodás* megjelenésével foglalkoztam. A görög nép úgy találta, hogy az egész természet a szakadatlan változás látványát nyújtja. Eltérően a kínai vagy a középkori európai civilizációtól, amelynek az emberi társadalomról alkotott felfogása abba a reménybe kapaszkodott, hogy változatlanul megőrizheti fő szerkezeti vonásait, a görögök arra törekedtek, hogy szembenézzenek és megbékéljenek azzal, hogy az effajta állandóság lehetetlen. A görögök határozott értéket tulajdonítanak a történetírásnak. Platón írta (*Menón* 97a-b), hogy a helyes vélekedés nem kevésbé hasznos az életvezetés szempontjából, mint a tudományos ismeret. Élt bennük az érzés, hogy az ember képes ellenőrizni a saját sorsát, és úgy gondolták, hogy ezt a képességet csak az emberi tudás határai korlátozzák. Az emberi életet beárménykoló végzet görög szemmel nézve csak azért romboló erő, mert az ember képtelen átlátni a működését. A görögök a történetírást nem tudományként, hanem észleletek pusztja halmazaként fogták fel. A történeti evidenciát azonosították a szemtanúknak a tényekre vonatkozó beszámolóival. Az evidencia a szemtanúk elbeszéléséből, a történeti módszer pedig a szemtanúk kikérdezéséből áll. A görög történetírás az első kritikai történetírás. Ezt a kriticismust a kisázsiai görögség fejlesztette ki, ez egy eszköz a szubjektívizmussal, a különböző tradíciókkal szemben, szemlélete tények megfogalmazása felé fordult. A kritikai történetírás kezdetét abban a formában, ahogyan keletkezett, számos faktor egy időben történő találkozása határozta meg. Ide sorolható az írás tudományának átvétele a keleti elődöktől, és az átvettek alapján egy fonetikai jelrendszer kialakítása, ami rövid idő alatt a görög kulturális központokban a kommunikáció eszközévé vált. Csak így lehetett megőrizni hosszú ábrázolásokat. További faktor volt az írás tudományának gyors elterjedése a VII. században, ami segítette egy olyan kritikai szellem kialakulását, amely már mentes a vallási és egyéb hagyományoktól.

A világ keletkezéséről szóló mitikus-vallásos hiedelmek filozófiai kritikájával párhuzamosan bontakozott ki a sokrétű (kozmológiai, fizikai, földrajzi) szakirodalom. A

* Témavezető: Dr. Szepessy Tibor egyetemi tanár. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Ókortudományi Doktori Program, 2007.

gyarmatosítás nyomán a földrajzi ismeretek bővülésével a történelmi módszerek is fejlődtek. A VII. században vállalkozások indultak a távolabbi területek megismerésére (pl. Kólaios tartéssosi útja; Nekós megbízásából az afrikai kontinens körülhajózása; a perzsa Sataspés, Hannón expedíciója). Ezekből az expedíciókból azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a világban megfigyelhető a földrajzi érdeklődés kitágulása, valamint a távolabbi területek megismerésének vágya, s ezáltal a mitikus vagy félig mitikus világról szóló elbeszélésekkel való szakítás, aminek nagy jelentősége volt a történetírás fejlődése szempontjából is.

A szó szűkebb értelmében vett *bölcseleti gondolkodás* a Kr.e. VI. században a görögösnél születik meg. Időben és térben (Milétos) is egybeesik tehát a kritikai gondolkodás megjelenésével. A görög filozófia kialakulása egy másik disszertáció témája lehetne, így a dolgozat csak azokat a filozófusokat mutatja be, akiknek a gondolkodásában hasonló jelenségek, változások figyelhetők meg, mint a legkorábbi történetírók esetében, így Thalést, Anaximandrost, akit Hekataios a leginkább ismert és követett, valamint Anaximenést. A három gondolkodó a görög filozófia kialakulásának igen jelentős alakja volt, együttesen a milétosi természetfilozófusoknak nevezzük őket a hellénizmus óta.

A görög filozófia csak másoktól, különösen a keleti népektől átvett anyag alapján tudott kialakulni. Az újraorientálódás szellemének első egyértelmű kifejeződése Thalés idején történt. Megfigyelhető, hogy a specifikus görög hagyományok viszonylag kis szerepet játszanak nála, míg keleti ismereteket gyakran átvesz, de ezeket saját megfigyelésekkel és következtetésekkel bővíti ki és nem ritkán pontosítja. Nála a világ a vízből ered. Az az elképzelése, hogy a Föld egy darab fához hasonlóan úszik a víz felszínén, összhangban áll azzal, hogy gondolkodásában a víz az *arkhé*. Diogenész Laertios (I. 27.) azt állítja, hogy Thalés az árnyékuk segítségével megmérte a piramisokat, s megjósolta a Kr.e. 585-ben bekövetkezett napfogyatkozást. Ez a tett hosszú távra visszamenő megfigyeléseket és feljegyzéseket feltételez, amelyek Thalésnek és követőinek nem álltak a rendelkezésére, viszont a babilóniaiak már kétség kívül rendelkeztek ezekkel. Tehát eredménye a babilóniaiaktól átvett anyag kiegészítése saját megfigyeléseivel és következtetések levonása.

Anaximandrosz filozófiájára – akinek egyes gondolatait a disszertáció során egy másik helyen részletesen hasonlítottam Hekataioséhoz – a koncepció merészsége jellemző. A világ teljes kialakulási és fejlődési rendszerét rekonstruálni akarja. Megpróbálja minden dolog végét előre meghatározni. Leghíresebb fennmaradt töredéke azt mondja, hogy a dolgok végül oda térnek vissza, ahol keletkeztek, ott történik pusztulásuk is. Világtörténet az, amit megpróbál nyújtani. A világ fejlődése szerinte azzal kezdődött, hogy a meghatározhatatlan semmiből kivált valami, ami meleget és hideget teremtett. Amint ezek az ellentétes erők kialakultak, harcolni kezdtek egymással, s a Föld jelenlegi formája ennek a csatának az eredménye. Úgy gondolja, hogy a világ tovább fog fejlődni és változni, azonban a vég számára eleve meghatározott, ugyanis a dolgok oda térnek vissza, ahonnan származnak. Nem kevésbé jelentős kozmogóniai elképzelése sem. Úgy gondolja, hogy a Föld alkotja a kozmosz középpontját. Kísérletet tett egy térkép segítségével a földfelszín grafikai meghatározására. Az antik történetírás szempontjából alapvető jelentőségű, hogy létezett egy olyan mű, mint Anaximandrosz kozmogóniája, ez a kozmogónia merészebb, mint bármi, ami Thalés gondolataiból fennmaradt, s a mitikus elemek teljes kizárását nézve Thalés Anaximandrosz valódi elődje volt. A dolgozatnak egy későbbi pontján, Hekataios egyik művének, a *Periégesis*nek a bemutatása kapcsán visszatértünk Anaximandrosz filozófiájához, azért, hogy bemutassuk a világ kettejük által felvázolt képét, a hasonlóságokat és a különbségeket. Mindketten milétosiak voltak, mindketten térképet készítettek, mindketten részt vettek városuk politikai és kulturális életében. Életük – noha valószínűleg nem voltak korársak – és tudományos tevékenységük számos helyen összekapcsolódott. Ésszerű azt is feltételeznünk, hogy az ión térképek, amelyekre Hérodotos utalt (V. 49.) hasonlítottak Anaximandrosznak Hekataios által javított változatára, vagy pedig egyszerűen azok voltak. Sajnos nincsenek arra

adataink, hogy mit gondolt Anaximandros a tengerekről és folyóról, a földrészekről, milyen népeket ismert meg, az azonban biztos, hogy geometrikusan felosztott, precízen megalkotott világképet hagyott „utódjára” és követőjére, Hekataiosra.

Anaximenés Anaximandros kortársa volt, s ő is azt tanította, hogy az embert körülvevő természet egyetlen és határtalan, szerinte a levegő volt a mindenség ősprincipiuma. Anaximenés több más elképzelése mellett azt állítja, hogy a levegő isten. Valószínűleg mondott valamit az istenekről, okkal következtethetünk arra, hogy ennek végkicsengése szerint maguk az istenek is, akik a világban vannak, a mindent körülvevő levegőből jöttek létre, s ez az, ami valóban isteni eredetű. Ha ez így van, akkor Anaximenés Xenophanés és Hérakleitos előfutára lehetett a hagyományos istenképzetek bírálataiban. Viszont nála sincsen az isteneknek emberi formája. Az ión filozófiából teljesen eltűnnek az antropomorf istenalakok, viszont isteneik mindent látnak, hallanak és éreznek.

A történetírás kialakulásához hozzátartozik, hogy a történelmi eseményeket más történésekhez viszonyítani kell, hogy a történéseknek valamilyen *kronológiát* kell adni. Már az egészen primitív, természeti népeknél megtaláljuk azt a törekvést, hogy az életükben végbemenő vagy azzal kapcsolatban észlelt eseményeket rögzítsék. A műveltségnek magasabb fokán álló népeknél ez a törekvés már fokozottabb és folyton tökéletesedő módszerekben nyilvánul meg. A kultúrnépek az időmérést és az időszámítást tudománnyá fejlesztették. Ez a tudomány a kronológia vagy kortan. A kronológia különböző formái a modern kutatók számára lehetővé tették, hogy a kronológiai összehasonlítás alapján, relatív vagy abszolút kronológia kialakításával a történelmi eseményeket pontosabban datálják. A görögök esetén minden nagyobb térségnek megvolt a saját naptára – ezen belül az egyes nagyobb poliszok is önálló rendszert alakítottak ki. Jelenleg több mint 80 különböző helyi naptárt ismerünk, amelyek mindegyikében eltértek a hónapok elnevezései és az év kezdete. Közös tulajdonságai voltak azonban az eltérő rendszereknek, hogy mindenütt holdhónapok voltak használatban, s mindenütt egyidőben kezdődtek a hónapok, bár más-más nevet viseltek. Szerzőink, Akusilaos és Hekataios idején már néhány időszámítási módnak felfedezhetjük a nyomait. A dolgozat során rendszereztem a görög földön használt időszámítás lehetséges változatait, a generációk alapján történő időszámítást, az eponim-kelevezést (Attikában archónokról, Spártában ephoros-lista), a királyok uralkodóévei szerinti kelevezést (pl. spártai királylista, a diadochos-királyok listái). Ide tartoznak továbbá a hellénizmus időszakában kialakult érák szerinti időszámítások (pl. Seleukida-éra, Arsakida-éra, érák Bithyniában és Pontosnál, az ún. Szabadságérák). Az olimpiai játékok a legjelentősebb pánhellén ünnepi ciklusként egy közös görög időszámítás meghonosításához kínáltak alapot, s a helyi eponim-listákat gyakran igazították az olimpiai számításhoz. A mindennapi gyakorlatban azonban nehéz volt ezt használni, ezért a napi használatban megmaradtak a hagyományos módszereknél, pl. az archónok szerinti kelevezésnél. Végül a Krisztus születése szerinti időszámítás fokozatosan kiszorította az attól eltérő évszámlálási módszereket. Szerzőink, Akusilaos, Hekataios jól ismerték a generációk szerinti időszámítást, Jacoby (*RE* VII 2742-2743) és C. Masetti (*Helikon* 1971/1972 279-288) megállapítják, hogy például Hekataios 40 évet számolhatott egy generációra. Ezt Hellanikos nem fogadja el, rövidebb generáció bevezetését javasolja (33 1/3 év), amit viszont Hérodotos is alkalmazott. A halikarnassosi vezeti be az abszolút křonológiát. Az egyik viszonyítási pont a trójai háború (Akusilaosnál 5 töredék), a másik pedig Héraklés utazása, ezért foglakoznak a logographusok, Akusilaos és Hekataios is sokat Héraklés alakjával (Akusilaos 4, Hekataios pedig 8 töredék). Hérodotos szerint Héraklés óta 900 év telt el (II. 145.), s Thébában 345 főpapot tartottak számon, ezek *pirómisát* a papok meg is mutatták Hekataiosnak, amikor Egyiptomban járt. Hérodotos (II. 143.) viszont 346 királyt említ Egyiptomban (Hekataios Sesóstristól számítja őket). Ezzel bizonyítható, hogy Hérodotos ismerte a milétosi elképzelését, felhasználta, de azon fáradozott, hogy meggyengítse a *pirómis*-történettel.

II. A görög történetírás a tudományhoz hasonlóan ión eredetű, idegen országok és népek felfedezéséből alakult ki. Fejlődésének első fázisát a homérosi eposzok jelentették, amelyek a történelmi események magyarázatánál még a mondákra és mítoszokra támaszkodtak. Ezt az epikus hagyományt folytatták a Kr.e. VI. században a *logographusok*, akik a gazdaságilag és kulturálisan felvirágzó kisázsiai ión görög városokban eleinte szóbeli előadásban, később írásos feljegyzésekben őrizték meg a történelmi hagyományt. Iosephus Flavius (F. Jacoby *FGrHist.* Akusilaos T3) szerint *logographusok* azok, akik történetírással vállalkoztak, és kevésbé a perzsák Hellas ellen indított támadása előtt éltek. Dionysios Halikarnasseus Thukydidesről írt munkájában (F. Jacoby *FGrHist.* Hekataios T17) meglepően hosszú leírást olvashatunk a *logographusok*at illetően. Hérodotos elődeinek tartja őket, kiemeli a szerzők hasonló írói céljait (*proairesis*) és tehetségét (*dynamis*). Hangsúlyozza, hogy alapvető céljuk az volt, hogy az egyes városokban, népeknél megmaradt emlékeket közismertté tegyék. Munkáikban (*mythoi*) őrződtek meg. Legtöbbször mindannyian ugyanazt a stílust, az egyszerű, világos, témához illő stílust (*lexis*) és az ión dialektust használták. A szóválasztás (*synthesis onomatón*) tekintetében is ugyanarra törekedtek, ti. az egyszerű és mesterkéletlen kifejezésre, a szóképeket csak „fűszerként” használták. A stílus- és gondolatalakzatokat, stílusérényeket illetően általában szintén nem tértek el a mindenki által használt, érthető és megszokott dialektustól. A járulékos stílusérények közül a szerző szerint nem mindegyik van meg náluk, és nem is következetesen. Ilyenek a fenség (*hypsos*), a nyelvi szépség (*kallirémosyné*), az ünnepélyesség (*semmologia*) és a nagyszerűség (*megaloprepeia*). Dionysios Halikarnasseus szerint viszont Hérodotosig hiányzik belőlük a feszültség (*tonos*), a magvasság (*baros*), a gondolatot ébresztő szenvedély (*pathos*), továbbá az izmos és céltudatos szellemiség (*pneuma*), amelyből a szónoki erő fakad (*deinotés*). Az antik szerzők (Iosephus Flavius, Menandros, és Clemens Alexandrinus) egyetértének abban, hogy a *logographusok* pl. Akusilaos megújították Hésiodos és Homéros munkáit, de ugyanakkor még sok tekintetben alatta maradtak a két leghíresebb görög történetíró, Hérodotos és Thukydides alkotásainak.

Vizsgálat alá vettem a *logographos* és a szinoním formáját, a *logopoios* kifejezéseket. A *logographus* főnév a *logos* és a *graphó* összetételéből származik. A *logos* szó a görög nyelv történetében mindvégig élő, gyakran és tág jelentéskörben használt kifejezés, az ókori görög grammatikában, rétorikában, logikában, filozófiában és teológiában azonban sajátos jelentést nyert, szakkifejezéssé vált. A *logos* egy szinonímákat tartalmazó szócsalád utolsó tagja: *epos*, *mythos*, *ainos*, *logos*. A Kr.e. VI. században különül el a jelentésük. A *logos* a prózában jelenik meg, a nem verses alkotások esetében használjuk. Aristotelész (*Poétika* 48a 11) megkülönbözteti a költésztől a prózát, ez utóbbit nevezte *logos*-nak, amelynek ismertetőjegyei, hogy hiányzik belőle a mérték, a ritmus és a zene. Ugyanezt a szót használta azért, hogy a költemény tartalmának, az eposz vagy a dráma cselekményének kivonatát jelölje, s ily módon a *logos* jelentéstartalmát tekintve gyakran egybeesett a *mythos* fogalmával. A *logos* azonban már Aristotelész előtt használatos volt filozófiailag a filozófiai tárgyú dialógus, valamint mondai és történelmi elbeszélések jelölésére. A filozófiatörténet során első ízben Hérakleitos gondolataiban jelenik meg a kifejezés. Ezen kívül a grammatikában és a teológiában is fontos szerepet játszik.

A Kr.e. V. század végi nyelvhasználatban a *logographus* szónak sajátos és olykor pejoratív jelentése lett: a pénzért vád- és védőbeszédek írását vállaló, rétorikai képességekkel rendelkező literátorokat nevezték így. Tevékenységük üzletszerűsége miatt általában csak kevés tekintélyt szereztek maguknak hazájukban. Azonban pozitív példaként kell említeni Lysiaszt és Démosthenést, akik noha *logographusok* voltak, mégis művészi szinten dolgoztak.

Az epikus hagyományt folytatták a VI. században a *logographusok*, akik népek és városok történetével foglalkoztak, mégpedig saját városuk történelmét írták meg. Sok név maradt fenn azok közül, akiket már az antik szerzők közéjük sorolnak. Nehéz meghatározni, hogy mikor írták a műveiket, ki kire volt hatással közülük. Az említett szerzők között vannak írók, akikről

többet, s vannak, akikről kevesebbet tudunk.

A VI. században az egész világra kiterjedő kereskedelmi tevékenység, a távoli utazások, valamint az idegen népekkel, országokkal és kultúrákkal való ismerkedés az ismeretlen dolgok megvizsgálására és kutatásra (*historia*) ösztönözte az iónokat. A szó ión eredetű, a *histór*-nak (a latin *vid*-tő) egy elvont alakja, kutatást, vizsgálódást jelent. Hérodotos (I. 1; II. 99.) ezt a kifejezést a *gnómé*, az *opsys* és az *akoé* szavak mellé állítja, nyomatékosan kifejezésre juttatva azt, hogy az ión történetírás tapasztalati tényeken alapul, mentes minden előítélettől. Thukydides (I. 21.) Hérodotost is a logographusok közé sorolja, szembeállítva őt és elődeit tudományos történetírás képviselőivel. Bár a logographusoknál az így szerzett értesülések bősége következtében a történelmi, földrajzi, néprajzi érdekességek és a legendás elemek még nem váltak el egymástól, mégis az a törekvés, hogy az eseményeket írásba foglalják, és ezzel a múltra vonatkozó tudást biztosítsák, az irodalomtörténet következő korszakában az analízis-rendszerező szemlélethez, a történelmi folyamat kritikai értékeléséhez, s ezzel együtt az igazi történetírás kialakulásához vezetett.

III. Akusilaos argosi születésű, a dolgozatban igazoltam, hogy Akusilaos a hét görög bölcs életének idején, az athéni Pherekydés (munkáját 490-ben publikálták) és a perzsa háborúk előtt élt, kortársa a másik, a syrosi Pherekydésnek, aki munkáját 540 körül publikálta, némiképp megelőzve másik szerzőnkét, a milétosi Hekataioszt, aki 510 körül írta a *Periégésist* és 490 körül a *Genealogiai*t. Akusilaos életét tehát valószínűleg még a VI. század második felére kell helyezni. A *Genealogiai* az egyedüli cím, amit az ókoriak az argosi írásaiból ismertek, s ez a cím tökéletesen illik a töredékek tematikájához. A munkája három könyvből áll, a könyvek beosztása azonban nem írható le pontosan, de valószínűleg tartalmi okokból az első könyvben a kozmogónikus és a teogónikus anyagokat gyűjtötték össze, a második könyvben a hősök korára, a harmadikban pedig az emberi világra vonatkozó ismeretek olvashatók. Akusilaos számára a fő forrás Hésiodos volt, de gyakran mellette állt és helyettesítette őt Homéros. Akusilaos legtöbbször érintetlenül hagyja a legendák tartalmát, az események, a cselekmény jelenetei és a főszereplők olykor megváltoznak. A leírásokban a kapcsolódása az elődeihez négy ponton fogható meg. Egyrészt Akusilaos szülővárosának, Argosnak a történetét írja meg, bőven merít az argosi tradícióból, másrészt számos homályos Hésiodos és Homéros helyet megmagyaráz. Szerzőnk olykor ki is egészíti elődei előadását, vagy általánosít, racionalizál.

Akusilaos erősen kötődik az argosi környezethez. Talán ezért olyan kevés a műben a földrajzi utalás, szemben a logographusok munkáinak többségével. Másfelől Akusilaos számára a földrajzi környezet többnyire csak a genealógiai kapcsolatok megvilágítására szolgál. Munkájának földrajzi tere Görögországhoz, azon belül is csak egy szűk környezethez kapcsolódik, s csak néhány utalást tesz az ázsiai vagy még messzebbi területekre (trójai háború, az Argonauták partraszállása: F. Jacoby *FGrHist.* Fr. 36-38; 39-43), de a tájak általában mitikus környezetben jelennek meg előttünk, s csak annyira részletezi a várost, a környezetet, amennyire az feltétlenül szükséges az összefüggések megértéséhez. A töredékek elemzése során bizonyítottam, hogy az a történelmi genealógia, ami az argosi uralkodóosztály hagyományait rögzíti, politikai jelentőséget nyer.

Az argosi történész igyekszik megtisztítani a mítoszokat a valószínűtlenségektől, s Akusilaos vagy be akarja bizonyítani egyes mítoszok igazát, vagy cáfolni kívánja azokat, de az igazságkeresés voltaképpen epizódok elmesélésébe torkollik. A mítoszok tartalmát megőrizni, és a miértekre megadni a választ, ez a törekvés adja Akusilaos kétarcúságát és a mítoszmagyarázatok átmeneti, kettős jellegét. Mindezek mellett a *Genealogiai*ban még egy olyan jellegzetesség ragadható meg, ami a mű archaikus gondolkodásmódjára utal: a csodás és különleges elemek elfogadása, mint például az emberek Deukalión és Pyrrha által földre dobott kövekből való származása, Európé elrablása, Kaineus minden emberrel szembeni

sérthetetlensége.

A művéből fennmaradt 46 töredék közül mindössze 4 (Fr. 1; 3; 22; 24) fragmentumban találhatunk eredeti, szószerinti idézetet Akusilaostól. A négy ránk maradt töredékből három viszonylag rövid, egy fragmentum hosszú. S az előbbiek csak mértéktartó genealógiai bevezetők, kizárólagos bennük mellérendelés használata, a tagok lezártak, rövidek, az igék – praesens historicumban állnak, ennek használatával az író élénkíti és időszerűvé teszi a mondatot. A Fr. 22-ben tudatos elrendezési elv uralkodik, az elbeszélés szakaszokra osztható, a gyakran 'kai', 'epeita de' szavakkal kapcsolt tagmondatokra. A tagmondatok rövidek, minden szakasz egy lényeges gondolatot tartalmaz. Az argosi nyelve erősen kötődik mitikus helyzetekhez és alakokhoz, amelyek az Akusilaost megelőző hagyományban is megjelentek. A genealógiai nyelvezet, a csak időnként megjelenő racionális magyarázat az ábrázolás elszegényedéséhez, a hagyományos díszítő jelzők elhagyásához vezettek. Akusilaos valószínűleg a tartalom és a forma kezdetlegessége miatt kényszerült arra, hogy ilyen nagymértékben ragaszkodjék a hagyományokhoz.

De találunk egyéni vonásokat is Akusilaos töredékeiben, például Kaineussal (Fr. 22), Óreithyiával (Fr. 30), Aphroditével (Fr. 39), Astyochével (Fr. 40), Ithakosszal és Néritosszal (Fr. 43) kapcsolatosan. Ezekben a töredékekben az argosi eltávolodik a hagyománytól, kötetlenebb leírásra törekszik, s szinte novellisztikus hangnemet használva, élénkséget és mozgást ad az epizódoknak. Itt ragadható meg az író újszerűsége. De ilyen töredék kevés van, és a genealógiai levezetés mértéktartó és tömör kifejezési módja érvényesül inkább a töredékekben, amelyekben így a homérosi, a hésiodosi hagyományokhoz való kötődés, az elődökhöz való ragaszkodás, továbbá a prózai nyelv kezdetleges volta tükröződik. Az elemzés befejezéseként állást foglaltam abban a vitában, ami Akusilaos munkájáról már az ókorban kialakult. Iosephus Flavius (Jacoby T6) azokra a motívumokra hívja fel a figyelmet, amelyek Akusilaost és Hésiodost megkülönböztették, Clemens Alexandrinus (Jacoby T5) viszont azt javasolja, hogy Akusilaost, mint a görögök plágiumra való hajlamosságának példáját említsük. A két eltérő vélemény között az igazságot középúton kell keresnünk. Ez azt jelenti, hogy Akusilaos nem utánozza, nem másolja szolgai módon a saját korában ismert szerzők munkáit, de nem is tud elszakadni tőlük, hanem fő vonalaiban elfogadva kiegészíti azokat, a mítoszoknak egyfajta racionális magyarázatot próbál adni, s saját városának hagyományait fűzi össze a korában ismert legendákkal.

IV. Másik szerzőnknek, Hekataiosnak a milétosi arisztokrácia tagjaként városa politikai életének irányításába is volt beleszólása, racionális elképzeléseit azonban az ión felkelés során Aristagorasek nem fogadták el. Nehéz eldönteni, hogy Hérodotos ezzel nevetség tárgyává akarta-e tenni őt, vagy inkább elismerte. Az a tény, hogy Hérodotos egy dicsérő szó nélkül hagyja azokat a javaslatokat, amelyeket Hekataios előterjesztett, kétségtől jellemző a Hekataios–Hérodotos viszonyra és kapcsolatrendszerre. Arról azonban nem szabad elfeledkezni, hogy Hekataios az egyetlen elődje, akit név szerint említ.

A testimoniumok és a fragmentumok egy részének elemzéséből arra következtethetünk, hogy Hekataios a Kr. e. VI. század közepén, az 560-550-es években született, bejárta a perzsák befolyása alatt álló területeket, részt vett az iónok perzsák ellen indított felkelésében, majd Kr.e. 494 után eltűnik a szemünk elől. Hekataiosról két fő művet tartunk számon, az Akusilaos munkájával azonos című négy könyvből álló *Genealogiai*t, és a földrajzi hagyományokat megőrző, két könyvből álló *Periégesis*t, továbbá egy, a Föld képét ábrázoló *térképet*.

A *Periégesis* részletes vizsgálata előtt eljutottam ahhoz a ponthoz, amikor is szükségszerűvé vált annak a megállapítása, hogy milyen képet alakított ki Hekataios a világról, miképpen képzelte el a földrészek elhelyezkedését, milyen folyókat és városokat ismert. A Hekataiosról hagyományozott közel 380 töredékből 35 tartozik a *Genealogiai*hoz, a

többi a *Periégésis*hez. A *Periégésis*hez tartozó töredékek nagy részét, 311 fragmentumot Stephanos Byzantinos hagyományozza, amelyek egy lexikonhoz készültek, egy-egy földrajzi egység, nép földrajzi-néprajzi hovatartozását fejtik ki, leírásaik egysíkuak.

Hekataios olyan művet alkotott, amelyben leírta az egész Földet, ameddig ismerte, s egy térképet is csatolt mellé. Az a törekvés, hogy a Föld képét és elrendezését egy szabályos geometriai rendszerbe vonja, s ennek nyomán könnyen átláthatóvá, jól megszerkesztetté tegye a körülöttünk lévő világot, Hekataiosnál már erősen megfigyelhető. Hérodotos kritizálja geometriai sematizálását: a Föld felszíne szerint nem lehet annyira szabályos, mintha körzővel rajzolták volna. Művének néhány részében azonban mégis használja ennek a rendszernek az elemeit, például a halikarnassosi szerint a skythák országa négyszögű, amelyből két oldal a tengerrel határos, a másik kettő a szárazföldön található. Hérodotos az ellen tiltakozik, hogy a föld felszínét a korábbi írók egy túlságosan egyszerű geometriai formához hasonlítják, valamint, hogy két egyenlő egységre osztják azt. Hekataios ismeri továbbá egy tengeri körutazás útvonalát is, illetve a Föld leírása nála is egy ilyen útvonalon alapul. Ez az út Gibraltártól indulva a Földközi- és a Fekete-tenger mentén kelet felé a Phasis folyóhoz vezet, majd visszafelé a déli parton halad nyugati irányba.

A *Periégésis* megírásának célja kettős, egyrészt teljes képet adni az *oikumenéről*, másrészt név szerint felsorolni az ott élő városokat és népeket. A műben a *periégésis* stílusának minden jellegzetességét megtalálhatjuk. A disszertáció részletes vizsgálat alá vette a *periplus*, a *periégésis* szavakat és műfajt egyaránt. Ezek a *perigésisek* illetve *periplusok* a görög gyarmatosítás idejére nyúlnak vissza. Mindkét műfaj a görög utazók tapasztalataiból alakult ki, s ezek a művek főleg a kereskedők tevékenységét segítették. A *periplus* a tengerész-kereskedők itt-ott még személyes beszámolóiból alakult ki. Ennek nyomait a *Odyseia* több pontján is megfigyelhetjük, de Homéros a szót sehol sem használja. A *periplus* egy (fél)sziget vagy egy tengerrész körülhajózását jelenti. Az íráskor gyakorlati céllal közlik a tengerpartok égtájait, a távolságokat, a kikötők, horgonyzóhelyek, ivóvíz lelőhelyek fekvését és minőségét, az uralkodó szeleket. Néhány esetben ismerték a part menti területeket és az ott élő népeket. Alapvetően tárgyyszerűen fogalmazták ugyan meg észrevételeiket, de néhol már az irodalmi igényesség motívumai is meg-megjelentek ezen alkotásokban.

A *periplus*-irodalom legjelentősebb alkotásai a karyandai Skylax (VI-V. század) töredékei, amelyeknek Hekataios töredékeivel történő összehasonlítása alkotja a dolgozat következő részét. Ennek eredményeként megállapíthatjuk, hogy mindkét munka településneveket, azok fekvését, helyzetét határozza meg. Fontos különbség azonban, hogy Hekataiosnál gyakran az égtájak adatait is megtalálhatjuk, míg ugyanez a *periplusok* stílusára nem jellemző, mert azok a partvonalat követik. Hekataios az egy népcsoport által meghatározott területen található településeket is felsorolja. A *periplus* úgy jár el, hogy a part mentén fekvő területeket a hajózási iránynak megfelelően a '*meta de*' kifejezés használatával sorolja fel. Ha a parttól messzebb levő, belső, szárazföldi területekről ad számot, akkor az '*en de*' kifejezéssel lokalizálja azokat, de a települések egymáshoz viszonyított, relatív helyzetéről több információt nem közöl. Minden arra utal, hogy Hekataios más elrendezést követ. Ő ugyanis nem próbált meg mindent egy egydimenziós vonalra felsorakoztatni, hanem megkísérelte a földrajzi egységek egymáshoz viszonyított, kétdimenziós kiterjedését az égtájak használatával és feltüntetésével pontosítani. Ez aligha lehetséges a Föld felszínének nagyobb egységekre történő felosztása nélkül, miközben az egyes területi egységek egymáshoz való viszonyát, valamint az egyes helységek relatív helyzetét más eszközökkel próbálta meghatározni. A munka fejezetei valószínűleg Skylax *Periplus*ának és esetleg más *periégésisek* iránya szerint követték egymást Hekataiosnál, a fejezeteken belül azonban nem tartotta ezt az irányt, hanem szabadon követte az égtájakat. Így lehetősége nyílt arra, hogy ne csak a partvidéket, hanem pl. a szigetvilágot is ábrázolhassa, vagyis több dimenziót alkalmazzon a leírás során. Mindezek nyomán Hekataios a helységek egymáshoz viszonyított és a Földfelszínen elfoglalt relatív

helyzetét meg tudja határozni. Mindamellettt maradnak problémái, hogy ti. Afrika nála túl kicsi, illetve hogy Arábia és India összeérnek. Végül igen nagy eredmény az is, hogy először fordít figyelmet a leírt területek etnográfiai jellegzetességeire.

A dolgozatom legterjedelmesebb részét a *Periégesis* elemzése jelenti. A két könyvből álló mű első könyve az *Európé*, a másik pedig az *Asia*. F. Jacoby beosztását – mivel logikusnak látszik – próbáltam követni a disszertációban. Ez a beosztás a periégesisek nyugat-kelet irányú haladását kíséri nyomon. Jacoby először az *Európé* fragmentumait gyűjti össze (Fr. 37-194), majd pedig az *Asia* töredékeit rendezi (Fr.195-369).

Az első könyv töredékeit a következő logikus láncoltra fűzi: elindul Héraklés oszlopaitól, a mai Spanyolország partjaitól, azután az órajárás irányának megfelelően a partvonal mentén halad, először a partmenti sáv adatait adva meg, majd pedig a belső területekét. A következő terület a liguroké és a keltáké, majd Itáliának és környékének lakóiról beszél (a Tyrrhén-tenger partja és szigetei, ausonok, Oinótria lakói, Szicília és Itália egyéb városai, kiemelten Iapygia). S máris közeledünk az anyaföld felé, ahová az ión tengeröblön át vezet az út, s Hellas leírása volt az első könyv legjelentősebb része. Kelet felé hajózva eljutunk a thrák szigetekhez, Makedoniához, valamint ahhoz a területhez, amelyből szintén szépszámu töredék őrződött meg, Thrákiához. Az első könyvet a Fekete-tenger mellett élő szkítákról, a Kaukázus mellett élő népekről, továbbá Európa északkeleti vidékén élő némely népcsoportokról szóló fragmentumok felvázolásával és bemutatásával zárja. A dolgozat következő oldalain a fent vázolt területekről fennmaradt adatokat gyűjtöttem össze és elemeztem, különösen figyelve a két történetíró, Hekataios és Hérodotos kapcsolatára.

A második könyv, az Ázsia bemutatása nem írható le egy egyszerű partmenti utazás segítségével. De egy vonallal fel lehet bontani a területet, amely, lévén egy dél-északi vonal, a Vörös-tengertől a Pontosig és a Phasis torkolatáig húzódik, s egy nyugati és egy keleti részre osztja fel Ázsiát. A terület további felosztásához Hérodotos munkája (IV. könyv) áll rendelkezésünkre. Ez alapján azt gondolom, hogy Hekataios először a Pontos körüli területeket írhatta le, Pontos ázsiai partját. A leírás a Maióti-tónál kezdődik, ezután a Pontos déli részének belső földje felé fordul a szerző, megnevezi a nem tengerpart mellett élő népeket. Ezután a Pontostól délre található területek következnek, ti. Bithynia, Mysia és Phrygia tengerpartja, majd pedig a kisázsiai ión városokat tárgyalja (Lydia s Kária). Itt ismét kelet felé fordulunk, Lykia városainak megörökítése után fordulhatott Hekataios Kilikia felé, itt érünk el Kisázsia nyugati területeinek déli *aktéjához*. Kilikia után következik Syria és Fönícia, Arábiát illetően viszont csak egy töredék maradt fenn a *Periégesis*ből. Végül Egyiptom és Libya következik. Eddig a sorrend biztosnak látszik. A kérdés itt merül fel: innen tért-e át a kelet-ázsiai területek feltérképezéséhez, a parthusok, a baktriaiak és az Indusmenti népek leírásához, amely az általa ismert legkeletibb terület, vagy pedig a Pontos vidéke után írta-e le ezeket a vidékeket és utána fordult nyugat felé. Erre a kérdésre nem tudunk biztosan válaszolni a hekataiosi hagyomány töredékessége miatt. Egy dolog azonban biztosnak látszik: itt egy bonyolultabb rendszert próbált ábrázolni a szerzőnk, több belső területen élő népet kellett bemutatni, mint Európa leírásánál. Az is biztos, hogy a milétosi alapvetően a Dareios idejében használatos satrapiarendszer és Skylax nyomán írta le Ázsiát. A dolgozat részletesen elemez három területet, Egyiptomot, Libyát és a Skytha-földet. Ezekben a könyvekben ugyanis az író nagy gondot fordított arra, hogy megmutassa a forrásait, nagy körültekintés jellemezte az információk ellenőrzésében (pl. hyperboreusok és a földet körül folyó Ókeanos), s megállapította a kutatások folytatásának további elveit.

Az antik források kétségtelenül mutatják, hogy milyen fontos volt Hekataios Hérodotos számára. Porphyrios a második könyvvel kapcsolatban expressis verbis azt írja, hogy Hérodotos sokat vett át a *Periégesis*ből. Egész munkájában csak néhány helyen említi név szerint elődjét, Hekataioszt. Az Egyiptomról szóló II. könyvben mindössze egyetlen helyen említi őt név szerint (II. 143.), pedig számos alkalommal megtehetette volna. Érdekes, hogy

elődjét nem Ióniában, hanem a távoleső Egyiptomban, Amón isten templomában állítja elénk. Hérodotos forráshasználatát alapvetően a korban jellemző eljárást követi. Ez azt jelenti, hogy a halikarnassosi ott nem idézi a milétosit, ahol számára pontosnak látszó, vagy általa éppúgy látott állapotokat, vagy tényeket vesz át. Munkája első részében Hérodotos lépten-nyomon szembekerül olyan elképzelésekkel, amelyekkel nem ért egyet. Gyakran nem egy szerzőt, hanem egy egész közösségeket kritizál. Az egyik ilyen csoportba a például az egyiptomiak, illetve az egyiptomiak vélekedései tartoznak *Aigyptioi* vagy az *Aigyptioi logoi*, a másik csoportba a *Hellénes* vagy az *Iónes* tartoznak. A töredékek elemzése és Hérodotos munkájának elemzése révén megállapítottuk, hogy a *Hellénes* kifejezésen Hérodotos egyszerűen egy a görögöknél általánosan elfogadott nézetet ért, amellyel ő egyéni véleményét állítja szembe. Az *Iónes* alatt biztosan legtöbbször Hekataiosra gondol. Ezt a kapcsolatot a II. 15-17. elemzésével világítottuk meg. Megállapítottam, hogy Hérodotos csak a városnevek magyarázatához és a görög mondák és mesék kritikájához használja a milétosit, Hérodotosnál ugyanis a leírásnak új típusa jelenik meg azáltal, hogy a Föld és a népek leíró tárgyalásához hozzáilleszti a politikai történelem többé-kevésbé folyamatos elbeszélését.

Hérodotos nyilvánvalóan nem minden anyagot vett át, figyelmen kívül hagyta például az *oikumené* nyugati területeire vonatkozó tudósításokat. Más szóval alkalmazta azt, amit a témájával össze tudott kötni, de ha már belevette a munkájába, akkor ki is javította azt. Csak akkor tudta ezt megtenni, ha saját *opis* és *historié* állt rendelkezésére, mint például Egyiptomban, vagy ha logikusan le tudta vezetni saját elképzeléseit, például az *oikumené* felosztására vonatkozóan (IV. 36-45.) vagy keleten az *eschatiai* felosztásával kapcsolatban (III. 106-116). Az a módszer, ahogyan Hérodotos a milétosi gondolatait felhasználta, s az a téma, amiről ír, érthetővé teszi, hogy a *Periégesis* használata nagyobb terjedelemben az első négy könyvben várható, míg a második részben csak kisebb vagy nagyobb részletekre korlátozódik. A XIX. század második felében és a XX. század elején Hekataiosszal foglalkozó kutatók közül Meyer, Gutschmid, Diels valamint Jacoby a legjelentősebbek, akik megvizsgálva kettejük kapcsolatát megegyeznek abban, hogy lehet vádolni Hérodotoszt plágiummal, azt is lehet állítani, hogy Hekataios csak jelentéktelen töredékeket hagyományozott, az igazság azonban valahol középpontban van. Megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy Hérodotos útjain Hekataios könyvét magával vitte, viszont biztos, hogy kutatása ebből a könyvből indult ki, s hogy a halikarnassosi a *logoi* kidolgozásában felhasználta a milétosi anyagát. Az volt a célja, hogy újraolvassa, kijavítsa és kibővítsa a hagyományozott anyagot.

V. Hekataios munkái között tartjuk számon a *Genealogiai*t. A mű három címen maradt fenn, a *Historiai* a történelmi munkákra legtöbbször használt cím, négyszer nevezik így a milétosi munkáját, a *Hérólogia* cím egyszer fordul elő és a tartalomra utal, ez a mű ugyanis többek között a Héraklész köré kapcsolódó legendákkal, Deukaliónnal, az Argonauták utazásaival, a thébai modakörrel, azaz mitikus történetekkel, hősökkel foglalkozik. A *Genealogiai* titulus hétszer fordul elő, mivel a korabeli görög történetírás jellegzetessége, hogy genealógiákat írtak a szerzői. A munka négy könyvben íródott. A szakirodalom egyetért abban, hogy a *Periégesis* volt a korábbi munka, Kr.e. 510 körül íródott, a *Genealogiai*t valamivel később, Kr.e. 490 körül írhatta a milétosi. Hekataios történelmi műve átfogóbb volt a *Periégesis*nél, s ezt a következtetést még akkor is levethetjük, ha összeszámoljuk, hogy milyen kevés töredék maradt fenn a munkából. A *Genealogiai* már történelmi mű, amely a múlt különböző eseményeit foglalja össze, azt igyekszik bemutatni, ami ténylegesen volt, mindezt geológiai keretbe ágyazva, a *Periégesis* pedig annak leírása, ami a jelenben a lakott világról ténylegesen tudható.

A Fr. 1 prooimionnak tekinthető a *Genealogiai*hoz. Ez a néhány sor azért is nagyon jelentős, mert programszerű gondolatokat mutat, s kapcsolódik mind az irodalmi elődök, mind

pedig Hérodotos irodalmi elképzeléseihez. A disszertáció következő részében részletes vizsgálat alá vettem a töredéket. Megállapítottam hogy az első néhány szó tulajdonképpen egy *sfragis*, ahogyan azt már az ókorban látták (Fr. 1c.): megadja, hogy ki ő és melyik városból való. A következő érdekesség a (*mytheitai*) igealak. A harmadik személyű kifejezőmód a munka monumentalitására, ünnepélyességére utal, ami azt hangsúlyozza, hogy a szerző ugyan meghal, de megmarad művének ábrándja (J. Svenbro). Bickerman ugyanezt a jelenséget véli felfedezni a keleti történelem nagy alakjaival kapcsolatban is (Kyros és Dareios levelezésében). A történetírók (Hérodotos is) ezt a formulát használták a Kr.e. V. században a keleti és a nyugati területek közötti üzenetváltások kapcsán és a levelezésekben. A Hérodotos I. 1-el való összehasonlítás eredményeként megállapíthatjuk, hogy Hérodotos prooimionjában kettősség figyelhető meg. Az egyik hatás Hekataiosé, akitől a halikarnassosi a kutatási kedvet, az igazság utáni vágyat, valamint a *sfragist* örökölte. A másik szerző, akinek hatását felfedezhetjük a prooimionban, Homéros. Az egész mondat egy homérosi prooimionra emlékeztet minket. Átveszi tehát az epikus és a történetírói hagyományokat, de mindkettőt meg kívánja újítani: Hekataios terve és célja is ugyanaz, ti. az igazság keresése, de ő még nem jut el a *historiés apodexis* megfogalmazásáig.

Akusilaossal szemben Hekataiosnál a hērósokra vonatkozó leírások fontosabb szerepet játszanak a kozmogóniánál. Hekataios számára Homéros marad a fő forrás. Ebből az is következik, hogy a világ kialakulásával, a legősibb istenek családfájával egyáltalán nem foglalkozik. A családfa-kutatás azonban kiemelkedő jelentőséggel bír nála, de nem saját városának történetével foglalkozik, mint az argosi Akusilaos, hanem levezeti például Deukalión családfáját abból a célból, hogy a görög törzsek névadóival bemutassa a korai görög történelmet.

A földrajzi környezet kitágulását a *Periégesis*ben teljesen természetesnek tarthatjuk, a *Genealogiai*ban is ezt figyelhetjük meg, pl. a Héraklés történetben egészen a Tartésszigetig visz minket, de jól ismeri a messzi görög tájakat is, pl. az épeirosi területeket is (Géryón). Hekataiosnak a genealógiák eszközt jelentenek ahhoz, hogy rendet vigyenek a múlt történetébe. A már elemzett Fr. 1. megfogalmazza írói hitvallását, ennek elemzése során kifejtettem, hogy bírálat alá veszi az eddigi történeti hagyományt, racionalitása, noha időnként következtetlenségeket mutat (szólótóként ellő kutya, beszélő kos), mégis általában logikus magyarázatokra, a mesés elemek kiszorítására ösztönzi Hekataios (Aigyptos fiai, Géryón nyájainak ellopása, Kerberos, a barlangi kutya története). Fontos azt is megemlíteni, hogy megpróbálja kideríteni minden történetben az elbeszélések eredetét. Egyik oldalon a racionalizmusból indul ki, mialatt elutasítja a csodaszerűt és a hihetlent, s ezzel egy olyan eszközt használ, amely a későbbi történetírásban nagy szerepet játszott, és mind a mai napig gyümölcsözőnek mutatkozik. Hekataios *Genealogiai* című munkájában elsőként vállalkozott arra, hogy a tudást szisztematikus rendezési elveknek vesse alá.

Azt is bizonyítottuk, hogy a témák, amiket Akusilaos és Hekataios követett, hasonlóak voltak. Mégis kevés a kapcsolódási pont a fragmentumok tartalma között. Ilyen például a Mykéne alapításáról szóló 22. fragmentum Hekataiosnál, amely kérdést Akusilaos is tárgyalta. A milétosi azonban itt is egy logikus kérdést vet fel, miért ott alapították a várost, ahol ma is létezik, tehát ezen a ponton is meghaladja Akusilaost. Valószínűleg azokat a témákat, amelyeket elődei elmondtak, és amelyekkel egyetértett, azokat nem tárgyalta részletesen.

VI. A dolgozat utolsó fejezete a három szerző stiláris összehasonlítása. Akusilaosnál – mint láttuk – mindössze 4 töredék őrzött meg eredeti szöveget a szerzőtől, Hekataios *Genealogiai* című művében 16 töredékben van szó szerinti hekataiosi idézet, s ebből 4 hosszabb, 5-6 soros leírás. A *Periégesis*ből 56 fragmentumban találhatunk hasonló hekataiosi leírást, köztük a legtöbb topográfiai meghatározás, mégis ezen töredékek sorában is van hat

hosszabb, elemzésre kiválóan használható szöveg. A testimoniumok közül 5 (T 16-20) szolgáltat adatot a milétosi stílusával kapcsolatosan. Démétrios (T 19) azt vizsgálja, hogy a korban használható kétféle kifejezőmód közül *herméneia katestrammené* és *diéirémené* az utóbbit követi Hekataios, amely tagolt kifejezőmódot jelent, s amely olyan kólonokra van felosztva, amelyek nincsenek szorosan összekapcsolva egymással, szemben a másik leírási móddal, amelyet szövevényesnek neveznek, s amelyik körmondatokon keresztül jelenik meg. Hermogenész (T 18) magának Hekataiosnak a stílusát hagyományozza részletesen, közben összevetést tesz Hekataios és Hérodotos stílusa között. Általános következtetések levonásához a már tárgyalt testimoniumok mellett Eusebios is hagyományozott egyet (T 22), amelyben Porphyriost idézi, aki azt mondja, hogy Hérodotos sokat vett át második könyvében Hekataiostól *kata lexin*, de később némiképpen módosítja az imént mondottakat, hogy ti. kis változtatásokat azért végrehajtott rajtuk. Stílárius szempontból valóban nagyon hasznos volt Akusilaos, Hekataios és Hérodotos bizonyos töredékeinek és caputjainak összehasonlítása. Megállapítottuk, hogy Hekataios átveszi az irodalmi tradícióból a szavakat, többször kibővíti a jelentésüket, s új szavakat is használ (lefordítottam és mellékletként csatoltam az eredeti akusilaosi és hekataiosi szavakat és jelentésüket). A kis egységekből kiindulva haladtunk a nagyobb egységek felé, a szavak jellegzetességeitől (a tulajdonnevek helyesírására vonatkozóan is tettünk megfigyeléseket) a mondatban, a mondati szerkezetek feltárásának irányába. Megállapíthattuk, hogy miként Akusilaosnál (Fr. 22.) és a halikarnassosi történelemszövegben is gyakori a *polysyndeton* alkalmazása, úgy Hekataiosnál a *Genealogia*-ban, a hosszabb leírások esetén szintén (Fr. 15), mégis megfigyelhető, hogy a milétosi olykor megpróbált elszakadni a genealógiai hangnemtől (Fr. 27). Hekataios is kedveli a mellérendelést, a *lexis diéirémené* elsődleges lesz a milétosi töredékei között csak elvétve előforduló, gyökereiben megjelenő periodussal szemben (Chemmis sziget – Fr. 305). Hérodotos is sok kötőszót, határozószót vesz át elődeitől, különösen azokban a könyvekben (II. és IV. könyv), amelyekkel kapcsolatban már igazoltuk, hogy Hekataios műveit követték. A II. könyvben (70-73) vizsgálat alá vettük, hogy a mellérendelés kötőszavai mennyire fordulnak elő Hérodotosnál, s megállapítottuk, hogy sokszor vannak jelen. A területek egymáshoz viszonyított elhelyezkedésének ábrázolásában sok új vonás figyelhető meg Hekataiosnál, amelyeket a korábbi és a kortárs irodalomban, Xanthosnál, Akusilaosnál, Hellanikosnál, Pherekydésnél sem találhatunk meg, viszont amelyeket a halikarnassosi alkalmaz, például a IV. könyv libyai logosában.

Hekataiosnál a mellérendelés fontosabb szerepet kapott, mint Akusilaosnál, a participium általános lehetett (imperfectum, aoristos), s néhány alárendelő mellékmondat (vonatkozóí, célhatározói, következményes, okhatározói, s négyszer accusativus cum infinitivo) már megjelent a könyveiben. Az alárendelés mindkét műben feltűnik, de a *Genealogia*-ban fontosabb szerepet játszott.

Mindezekből megállapíthatjuk, hogy a stílárius vizsgálódásunk nagyobb eredményre vezetett, mint a tartalmi elemzés. Ha visszatérünk Hermogenész (T 20) állításaihoz, akkor leszögezhetjük, hogy Hekataios valóban alatta marad Hérodotosnak a műgond, az anyagelrendezés és a gyönyörködtetés terén. Az is igaz, hogy mítoszokat és „valamiféle történelmet” írt, de kimondható, hogy a történelemnek nála már jóval nagyobb a szerepe. A másik megállapításunk az, hogy ugyanakkor sokkal többet vesz át Hekataiostól, mint amit feltételezhetünk. Megbújnak a saját soraiban és a hérodotosi caputokban azok a stílárius újítások, amelyek Hekataios írói tevékenységét jobbá és magasabb színvonalúvá teszik, mint ahogyan ezt sokan a szakirodalomban feltételezik.

VII. Megvilágítottuk tehát, hogy Hekataios Akusilaost, a logographusi stílus jellegzetességeit alkalmazó író követte. Hekataios és Hérodotos bizonyos passzusainak összehasonlításából pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Hérodotos ismerte

Hekataios műveit, s polemizált a megállapításaival. Hérodotos több ponton ki is javította Hekataios munkáit. Vizsgálódásunk ezen pontján annak a kérdésnek a tisztázása maradt hátra, hogy megvitassuk azt a feltevést, hogy melyiküknek jár a „történetírás atyja” cím. Ennek a kérdésnek a megválaszolása céljából a görög mítosz fejlődésének jellegzetességeit, s a három szerzőnknek a mítoszokhoz való viszonyát kell feltárni.

A mítosz a valósággal eredetileg szoros kapcsolatban áll. Ez a kapcsolat csak addig létezik, ameddig a mítosznak, mint a valóságra vonatkozó szimbólumnak a tudata elevenen él. Ha azonban a mítosz ezt a szimbolikus jelentését elveszti, akkor a valóság és mítosz közt szakadék keletkezik. A logographusok ezt a szakadékot próbálják áthidalni azáltal, hogy genealógiákat írnak. Ez tehát a mitikus múlt és a jelen áthidalásának módja. Ez azt is jelenti, hogy a mítoszt történelmi eseményként fogják fel.

A történetírás fejlődésében a három szerző közül Akusilaos még mítoszokat és kozmogóniát írt, de már több ponton megkezdte a racionalizálást, a mítoszok történelmi eseményként való bemutatását. Hekataios számára a mítoszok már csak a jelen szemmértékével megítélhető történeteket jelentenek. Ezért tartja nevetségesnek a genealógiákat, melyek a mítoszokat még eredeti formájukban őrzik. A mítosz és a jelen kapcsolata azonban számára is szilárdan áll még: családfáját maga is egy istenre vezeti vissza. Átvesszi a mítosz anyagát, de megfosztja azoktól a jellegzetességektől, amelyek azt saját megítélése alapján (Fr. 1.) mítosszá tették (pl. Fr. 26; 27). A genealógiákban tehát a mítosz már egy szintre került a jelen ismeretével, Hekataios pedig ezután letörölte róla a mitikus formát. Hérodotos a mítosz és a jelen összekapcsolását elutasítja, a mítosz a jelentől nagy távolságra került. Nála az ember és az isten között nincs genealógiai kapcsolat, munkájában figyelmen kívül hagyja a mitikus időket. Ugyanezt Hekataios a legnehezebben a *Genealogia*iban tette meg, ahol a mítoszt megfosztotta mitikus vonásaitól, racionalizálta, de Hérodotoszal ellentétben átvette a tartalmát.

A szakirodalomban a kutatók különbözőképpen ítélték meg Hekataios írói tevékenységét. A vélemények két pólusán F. Jacoby (szerinte Hérodotos erősen felhasználta Hekataios anyagát) és K. von Fritz áll (Hekataios nem látta, hogy a kritika után a mondákból megmaradt tények összeállítása még nem jelent történelmet). E részletes történelmi, irodalmi és stiláris elemzés nyomán azt igyekeztem bizonyítani, hogy Hérodotos sokkal többet köszönhetett Hekataiosnak, mint amennyit első olvasásra feltételezhetünk: biztosak lehetünk abban, hogy a mítoszi nélkül nem lehetett volna az, akivé vált. Hérodotos önálló egyénisége és racionalizmusa azonban nem engedi, hogy ne lépjen túl elődjén. Hérodotos tarthatjuk tehát a történetírás atyjának, de Hekataiosra vonatkozóan joggal idézhetjük Horatius híres sorát:

„Non omnis moriar, multaque pars mei
vitabit Libitinam...”

(Horatius: Carm. III. 30. 6-7.)

KONFERENCIA

A Magyar Patrisztikai Társaság VII. konferenciája (2007. június 28 – június 30.)

Hetedik alkalommal tartotta tudományos konferenciáját a Magyar Patrisztikai Társaság Aranyszájú Szent János: munkássága, kora és hatása címmel Kecskeméten, a Piarista Rendház és Iskola Dísztermében. A konferencia keretében a következő előadások hangzottak el:

Június 28.

Adamik Tamás (ELTE): *A lélek Cassiodorusnál és Khrüszosztomosznál*

Pesthy Monika (ZsKF): *Khrüszosztomosz a Paradicsomról*

Perczel István (CEU): *„Ezek között is a legnagyobb a szeretet.” Aranyszájú Szent János társadalomfilozófiája*

Nyírák János (Hajdúdorogi Püspöki Hivatal): *Az Aranyszájú-féle anafora autenticitása*

Zsigmond Benedek (CEU): *Aranyszájú Szent János liturgiájának örömei változata*

Perendy László (PPKE): *Khrüszosztomosz városa. Képes útbeszámoló Bizáncról*

Június 29.

Boudewijn Dehandschutter (Leuveni Katolikus Egyetem): *Chrysostom on Stephen the First Martyr*

Báán István (ME): *A Szentlélek és a keresztények Aranyszájú Szent Jánosnál*

Akijama Manabu: *Krisztus mint „egyetlen közvetítő” Aranyszájú Szent Jánosnál*

Frenyó Zoltán (Sz. Margit Gimnázium): *A Római levél értelmezése Aranyszájú Szent János és Pelagius szerint*

Gyurkovics Miklós: *Krisztus mint főpap Aranyszájú Szent János és Nestorios teológiájában*

Sándor Balázs: *Judaizáló Areiosz – zsidóellenes Khrüszosztomosz?*

Június 30.

D. Tóth Judit (DE): *Egység és hagyomány Aranyszájú Szent János Meletiosz püspökről mondott beszédében*

Tóth Péter ((ELTE Egyetemi Könyvtár): *Egy görög homília sikertörténete Nyugaton: az Aranyszájú beszéde az Angyali üdvözlétről*

Bugár István (DE): *Aranyszájú Szent János és kortársai a szó és a kép hatalmáról*

Kríza Ágnes (OSZK): *Aranyszájú Szent János-idézetek a XVI. századi orosz képvitákban*

Az idei rendezvény témájának aktualitását a keleti egyházatya, Aranyszájú Szent János halálának 1600. évfordulója adta. A nagy érdeklődéssel kísért konferenciát Báán Istvánnak, a Magyar Patrisztikai Társaság elnökének megnyitója, majd zárszava foglalta keretbe. A Társaság június 29-én délután tartotta szokásos évi közgyűlését, melyen elhangzott Majorossy Imre titkári beszámolója a 2006/2007-es akadémiai évről, majd az ezt követő fórumon két fontos kérdés került megvitatásra. Az első arra a csökkenő érdeklődésre vonatkozott, amely a Társaság konferenciáin megmutatkozott az utóbbi években. A résztvevők idei létszáma – amely közelített az első, 2001-es konferencia létszámához – azonban eloszlatta a tagságnak a konferenciák jövőjére vonatkozó aggodalmait. A másik kérdés a patrisztikus témáknak a magyarországi felsőoktatásban elfoglalt helyére vonatkozott. A jelenlévők ebben az esetben is örömmel nyugtázhatták, hogy a patrisztika oktatása több felsőoktatási intézmény teológiai és bölcsészképzésében játszik fontos szerepet, még ha ez egyes esetekben csupán „csak személyfüggő” is.

A jelen lévő tagok megállapodtak a jövő évi konferencia témájában is, ami az Ortodoxia és eretnesség lesz.

A zavartalan együtt gondolkodásért a szervezőket, főként Kendeffy Gábort és Majorossy Imrét, a változatlanul kitűnő ellátásért pedig mindenekelőtt Czegléd Zsolt SchP házfőnököt illeti köszönet.

D. Tóth Judit

Róma Konferencia

Az ELTE BTK Ókortörténeti Tanszéke 2006. november 8-án az Osiris Kiadó Osiris Tankönyvek sorozatában megjelent Római történelem c. könyv bemutatója alkalmából Róma Konferenciát tartott. A megnyitó beszédet Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja mondta el. A tankönyv szerkesztője (Németh György) és szerzői (Havas László, Hegyi W. György és Szabó Edit) mellett a magyar ókortudomány további jeles képviselői szerepeltek még az ország több városából összejött népes közönség előtt. A konferencia keretében a következő előadások hangzottak el:

Németh György: *Egy új Róma tankönyv elé*

Hegyi W. György: *Pompa funebris*

Havas László: *Válság és/vagy kiteljesedés*

Lőrincz Barnabás: *Domitianus külpolitikája*

Szabó Edit: *Domitianus az érmek tükrében*

Kovács Péter: *Markomannok és quadok Italiában, avagy egy történeti esemény rekonstruálásának nehézségei*

Forisek Péter: *Nagy Konstantin képe a 20. századi történetírásban*

A konferencia ideje alatt az Osiris Kiadó a tankönyvet kedvezményesen kínálta, amely lehetőséggel igen sokan éltek is.

Szalai Krisztina

Sarkady János emlékkonferencia

2007. november 27-én a Debreceni Egyetem BTK Történelmi Intézete és Ókortörténeti Tanszéke, a BTK Hallgatói Önkormányzat és az MTA Debreceni Területi Bizottsága konferenciával emlékezett meg Sarkady János születésének 80. évfordulójáról.

Program:

Barta János: *Megnyitó*

Németh György: *Sarkady János 1956-ról (archív hangfelvétel egy interjúból)*

Sz. Jónás Ilona: *Görög klasszikusok a kora-középkori iskolai tanításban*

Ritoók Zsigmond: *Parmenón disznója*

Barta János: *Mintakép vagy akadály? Észrevételek az antik mezőgazdasági szakírók középkori és koraújkori megítéléséről*

Thomas Köves-Zulauf: *Állatmese és mítosz: az európai rókamesék antik gyökereiről*

Havas László: *A homérosi „basileus-tükör” időszerűsége a római köztársaság végén*

Kovács Péter: *Caracalla látogatása Pannoniában*

Szabó Ádám: *Pan dicunt graeci, latini Silvanum*

Hegyi W György: *A görög királyok és alattvalóik*

Németh György

KRITIKA

„Akit a hurbán füstje megcsapott”

Gábor György: *Szinaj és Jabne. Zsidó emlékezet a történelmen „innen és túl”*. Bp.: Jósöveg-Műhely, 2005.

A Törvényadás helye és a rabbinikus judaizmus szülővárosa: a Szináj és Jabne képezik Gábor György tanulmánykötetének szimbolikus epicentrumait, bár az utóbbi kétségkívül nagyobb szerepet kap az előbbinél. De talán még Jabnénál is nagyobb jelentőséggel bír a most közölt tíz tanulmányban (amelyből kettő első megjelenés) a jeruzsálemi Második Templom, illetve annak 70-ben történt pusztulása (*hurbán*). A szerző teljes történetfilozófusi vértetben kísérli meg e nálunk kevésbé ismert és kutatott eseménynek nem annyira történetét, mint inkább hermeneutikáját felgöngyölíteni. (Az Olvasónak Hahn István és Komoróczy Géza egy-egy emlékezetes tanulmánya juthat eszébe a szabályt erősítő kivételként.) E tény mindenképpen üdvözlendő, hiszen mifelénk a történészek általában alig pillantanak túl saját – jól-rosszul megművelt – kertjük málladozó kerítésén; ahogyan filozófusaink sem nagyon merészkednek árnyas berkeik mezsgyéjén túlra. Pedig a két kert egymással szomszédos: a kerítésen át akár termékeny beszélgetések is folyhatnának. Gábor könyvének szinte minden lapján megvalósulni látjuk e párbeszédet: *Ankersmit, Dilthey, Foucault, Gadamer, Nietzsche, Oakeshott, Popper, Ricoeur, White* stb. gondolatai megtermékenyítőleg épülnek be abba a történetfilozófiai–történetteológiai diskurzusba, amelyben a hurbán témáján kívül igen fontos bibliai exégétikai, historiográfiai és vallástörténeti kérdések is terítékre kerülnek. Az alábbi recenzió fókuszában Gábor hurbánnal kapcsolatos utolsó három tanulmánya áll.

Mégha a marxizmus szellemi örökségétől nyomorított magyar történészek és vallástörténészek nem is veszik tudomásul, a jeruzsálemi Szentély és pusztulásának története az utóbbi fél évszázad minden évtizedében megszülte a maga monográfiáját: *Martin Hengel* (1961), *Shaye Cohen* (1979), *Aryeh Kasher* (1983), *Martin Goodman* (1990), *Jonathan J. Price* (1992), *Moshe Aberbach* (2000) kötetei – hogy a csak a legfontosabbakat soroljam – jelentik a téma irodalmának mérőöldköveit. Jóllehet ezekre a művekre sem igazán jellemző a fentiekben említett „termékeny párbeszéd” folytatása, a történelemfilozófia iránt érzékeny historikusok is nagyszerű tanulmányokkal rukkoltak elő a témában: itt elsősorban *Arnaldo Momigliano*, *Pierre Vidal-Naquet*, vagy a Gábor által is gyakran idézett *Viktor Nikiprowetzky* és *Miriam Hadas-Lebel* munkáira gondolok.

Nem is csodálkozhatunk azon, hogy ez a téma nem kapott nagy jelentőséget a hazai történetírásban. A *hurbán* szorosan vett történeti és tágabban értett szellemtörténeti tanulságainak kutatásához ugyanis nemcsak „pajzsos–sisakos” klasszikus ókortörténésznek, hanem a judaizmus kiváló ismerőjének is kell lenni – s valljuk be, e kettő nemhogy minálunk, de szerencsésebb országokban sem nagyon találkozik össze. (Gondoljunk csak *Theodor Mommsen*-re, aki azért nem írta meg a „Die Römische Geschichte” császárkori kötetét, mert nem tudott héberül és arámiul, így nem olvashatta a Talmudot.) Gábor György tanulmányainak múlhatatlan érdeme, hogy az első zsidó háború okait és következményeit nemcsak klasszikus és zsidó történetírás, hanem a bibliai textusok hermeneutikája, a rabbinikus szövegek, a targumok, valamint a korban virágzó pszeudepigrafák világa felől is megkísérli feltárni. (A felsorolásból láthatóan csak a qumráni tekercsek maradtak ki, de ezekre is utal a „kittim”-kérdéssel kapcsolatban, ld. 151–152. o. és a 32. jegyzet.) Remek jó a „negyedik vadállatról”, vagyis Rómáról szóló rész is (143–165. o.). Bizony a Római Birodalommal kapcsolatos *interpretatio Iudaica* nélkül aligha lehet megérteni a 66-os zsidó háború kérdéskörét. (Kissé talán hiányolható *M. Hengel* és *L. H. Feldman* témába vágó

monográfiáira és tanulmányaira történő hivatkozás.) Mint ismeretes, a „negyedik birodalom” Dániel könyvének tradicionális értelmezése szerint nem más, mint Róma, a „történelem legutolsó és leggonoszabb birodalma”, zsidók számára az utolsó, apokaliptikus világkorszak kezdete és vége (146. o. skk.). Talán hasznos lett volna kitérni Dániel könyve kapcsán a „70 évhét” magyarázatára is (vö. Dán. 9:24–27), bár ennek a kérdésnek exegézise valóban „az ószövetségi kritika Dismal-mocsara” (A. J. Montgomery).

Gábor tanulmányainak egyik nagy érdeme, hogy nem ragad le a bibliográfiai tételek felsorolásánál, a szakirodalom eddigi megállapításainak hosszas idézgetésénél, ami, valljuk be, legtöbbször terméketlen, és akár duplájára is növelheti – feleslegesen – a kötet terjedelmét. Hajdani professzoromtól, Szilágyi János Györgytől tanultam, hogy elég az utolsó, komprehenzív szakirodalmat idézni, oda utasítani az olvasót, ha közelebbről meg akarja ismerni egy kérdés további irodalmát. Ezért hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy Flavius Josephus (ld. a 121. o. 17. jegyzetét) legutolsó standard monográfiája Tessa Rajak munkája, és Schreckenberg ugyanitt idézett bibliográfiája is már régen átadta helyét Luis H. Feldman kitűnő művének, amely nálunk, az Akadémiai Könyvtárban is elérhető. A recenzensnek esze ágában sincs a teljes Josephus-szakirodalom ismeretét számon kérni a szerzőn (hiszen azt maga sem ismeri), mindenesetre egy-két komoly szakember véleményének figyelembe vétele hasznos lehetett volna. Itt van példának okáért a „zsidó vagy római történész volt-e Josephus?” kérdés körül dúló évszázados vita, amelyben Gábor – az 1920-as évek szakirodalmára támaszkodva – egyoldalúan foglal állást: „A görög–római történetírói hagyományhoz kapcsolódó Josephus Flavius munkájának valamennyi érve, kifejtett szempontjai és értékítéletei kizárólagosan Róma elgondolásait, véleményeit és nézeteit tükrözik” (126. o. 26. jegyzet). Nos, az újabb kutatók közül épp’ Tessa Rajak óv ettől a merev elképzeléstől: „Josephus’ theory is Hellenized in its presentation, but is essentially Jewish” (Josephus. *The Historian and His Society*. Philadelphia: Fortress, 1983. 78–79. o.). Ezt egyébként maga Gábor is felismeri, amikor az utolsó tanulmány 4. fejezetében a zsidó háború okait kutatva feltárja, hogy Josephus és a rabbinikus legendák nemcsak az egyes események leírásában, hanem a szemléletmódjukban is lényegi egyezést mutatnak.

A recenzeált kötetben figyelemre méltó kísérletet láthatunk a klasszikus antikvitás filozófiai és történeti irodalmának, valamint műveltséganyagának bevonására (pregnansan ilyen a diadalmenet leírása: 121–126. o.), melynek során itt-ott becsúsznak zavaró hibák. Nem a szörszálakat buzgón hasogató filológus beszél belőlem, mikor felhívom a figyelmet arra, hogy a tanulmányokban gyakorta idézett Josephus Flavius nevét fordítva kell írni! Jozsef ben Mattitjáhu, a galileai seregek egykori főparancsnoka, a leendő udvari történész ugyanis nem „asszimilációs ambíciói folytán latinositotta” nevét (122. o.), hanem hadifogoly-rabszolgaként felszabadították és római polgárjoggal adományozták meg. Ez pedig automatikusan egy három elemű római név (*tria nomina*) felvételét jelentette, melynek első része (*praenomen*) a Titus volt; ezt követte a felszabadító személy (jelen esetben *Flavius Vespasianus* császár) családi neve (*nomen gentile* vagy *gentilicium*); majd egy maga választotta, általában a korábbi névre utaló *cognomen*, jelen esetben a Jozsefból latinositott Josephus, mely alkalmasint valóban hapax a zsidó diaszpóranévek világában. A történetíró neve tehát helyesen (Titus) Flavius Josephus, és nem fordítva.

Akadnak egyéb pontatlanságok is. Az Ovidius *Átváltozásai*ból idézett híres sor: „felszegezett érc bösz szót nem mutatott” (93. o.) nem olyan „aranykori” állapotokra utal, amikor általában véve *feliratok* nem léteztek, mivel az „érc tábla” (*aes fixum*) kifejezetten jogi szövegekre vonatkozik. Azt pedig nem állíthatjuk, hogy „a zsidó hagyomány saját mitikus múltjában nem tudott olyan »aranykorról«, amelyben nem léteztek volna feliratok [helyesebben tehát: jogi szövegek]” (uo.), hiszen a Noé előtti korra éppen a *törvény nélküli állapot* volt legjellemzőbb. Még néhány aprócska észrevétel: a 121. o. 15. jegyzetében idézett „Periégeszisz tész Helladosz” természetesen Pauszaniász: *Görögország leírása* c. művében

olvasható, mivel a két cím *ugyanaz*. A klasszikus szerzők magyar fordításainak kiadásait nem szoktuk idézni: Tacitus: *Historiae* V. 10. 2. elegendő, természetesen fordító feltüntetésével (jelen esetben Borzsák István), felesleges a *Bibliotheca Classica* vagy bármely magyar kiadás bibliográfiai adatait is felsorolni.

A történetírói szakma hiányos ismerete, illetve a forrásokban való viszonylagos járatlanság néha a legkiválóbb történetfilozófusokkal is felszínes vagy valótlan következtetéseket mondat ki. *Gábor* kötetében ilyennek érzem a 125. o. 25. jegyzetének hosszú gondolatfutamát a *Bellum Judaicum* előszavának egy mondatáról: „A zsidók háborúja a rómaiak ellen nemcsak korunk, hanem az egész történelem egyik legjelentősebb háborúja volt azok közül, amelyeket államok államok, népek népek ellen viseltek”. A kötet szerzője a „fellengzős”-nek vélt kijelentés mögött mindenáron irodalmi toposzt vél felfedezni, ami arra a következtetésre juttatja, hogy az irodalmi közhely felhasználása volt az, melynek révén „az egykori „kis” zsidó–római háború valóságosan világtörténelmi jelentőségűvé vált” (kiemelés tőlem – G. T.), vagyis a háború *akkor és ott* „legfeljebb toposzként lehetett jelentős”. Nos, aligha így áll a dolog. Nero bizonyára nem küldte volna legjobb tábornokát, az épp’ Britanniában harcoló Vespasianust a keleti frontra, továbbá nem vontak volna össze négy legióból (*V Macedonica*, *X Fretensis*, *XII Fulminata*, *XV Apollinaris*) álló, szinte példátlan haderőt egy olyan felkelés kedvéért, amely jószerével csak Flavius Josephus fantáziájában létezett! Bár a 70-ben római részről hivatalosan befejezettnek nyilvánított háború után Vespasianus és Titus nem vette fel a *Iudaicus* melléknevet (ez valószínűleg eléggé furán csengett volna a korabeli Rómában), a *Iudaea capta* („Júdea elfoglaltatott”) érmeiket egészen Domitianus uralkodásának végéig ontották magukból a római pénzverdék. Maga a hihetetlen mennyiségű hadizsákmány is bizonyosság lehetett a rómaiak szemében a háború nagyságáról: hiszen a Colosseumot is (amelyet formálisan Titus avatott fel, vö. 124. o.) „hadizsákmányokból” (*ex manubiis*) építették – ahogyan azt az alapkö *Alföldy Géza* által 1995-ben megfejtett szövegéből tudjuk.

Véleményem szerint szintén téves megállapításhoz vezet, hogy a római „zsidó temetőikben” (ennek a kifejezésnek létjogosultságát is vitatják, legutóbb *Leonard Victor Rutgers* monográfiája) a menóra mellett előforduló pogány mitológiai motívumok a „kulturális és vallási szinkretizmus jelenségén túl az alkalmazkodás szükségességét és elkerülhetetlenségét a közössé, azaz azonossá tett múlt délibábos fantazmagóriájával kísérelték meg alátámasztani” (134. o.). Örök vita, hogy a 48. jegyzetben ugyanezen a lapon említett diaszpórai jelenségek (a feliratok görög/latin nyelve; a pogány sírábrázolások átvétele; a zsinagógák római nevei) mennyiben tekinthetők „asszimiliációs jeleknek”; illetve mennyiben számítottak csupán külső szokások („divatok”) átvételeinek, vagy jogi kötelezettségeknek a diaszpórában. A görög/latin nyelvű zsinagógadedikációk mindenképpen ez utóbbival magyarázhatók, de valószínű, hogy a zsidó szarkofágokon felbukkanó amoretteket és puttókat is annak tulajdoníthatjuk, hogy éppen ilyen szarkofágot lehetett kapni a sírkövesnél...

A kötetet ennek ellenére őszintén ajánlom mindazoknak, akik a történetfilozófia, a judaisztika, vagy speciálisan az első zsidó háború, illetve Flavius Josephus életműve iránt érdeklődnek. *Gábor György* tíz tanulmánya remek bevezetést nyújt az utóbbi két kérdéskörhöz, amelynek eddig még nem született számottevő magyar nyelvű szakirodalma.

Grüll Tibor

SZIGORÚAN TITKOS KIADVÁNYOK

E rovatban olyan ókori tárgyú – elsősorban egyetemi és múzeumi – kiadványokat ismertetünk, amelyek valamilyen oknál fogva észrevétlenek, vagy méltatlanul kevésbé ismertek maradtak a szélesebb szakmai nyilvánosság előtt. E kötetek tehát nem valamiféle cenzúra tiltása, hanem az információhiány miatt váltak „titkossá”. Célunk az, hogy e kötetek terjesztését adataik pontos közlésével, elősegítsük. Ezúton is kérjük kollégáinkat, hogy megjelent szakmai kiadványaikról adjanak lapunkban tájékoztatást pontos, de rövid tartalmi ismertetés keretében. Számítunk minden megjelent tanulmánykötet, monográfia, disszertáció, emlékkönyv és fordítás ismertetésére. Természetesen nem csak az egyetemi kiadványokra hívjuk föl szívesen a figyelmet. Tekintettel a hazai, meglehetősen kaotikus, könyvkiadói viszonyokra és a könyvterjesztés gyengélkedéseire, előfordulhat, hogy hivatásos könyvkiadók kiadványai is elkerülik az érdeklődők figyelmét. Kérjük a szerzőket, fordítókat és szerkesztőket, használják ki a lapunk által nyújtott segítséget. Minden ókori tárgyú kiadványt térítésmentesen ismertetünk. Az ismertetések célja az információ közzététele, nem az értékelés. Kíváncsús lenne, ha a bemutatást írók azt is megadnák, hogy a megrendelők pontosan kihez fordulhatnak (*kiadó, terjesztő, ISBN szám, oldalszám, név, cím, telefonszám*), és a kiadvány *mennyibe kerül*. Szerkesztőségünk ezúton mond köszönetet mindazon kiadóknak és szerzőknek, akik publikációikat eljuttatták hozzánk, lehetővé téve, hogy megismertessük azokat olvasóinkkal (Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszék, 4010 Debrecen, Egyetem tér 1.).

A rovatot összeállította Németh György

Cicero: A legfőbb jóról és rosszról. Fordította Vekerdi József. Kairosz Kiadó, Budapest, 2007. 368 oldal. ISBN 978-963-6620714. Ára: 3700 Ft.

D. Tóth Judit: Folyamatos vég. Tanulmányok és recenziók az apokaliptika és a szentek irodalmáról. Kairosz Kiadó – Örökségünk Kiadó, Budapest – Nyíregyháza, 2007. 208 oldal. ISBN 978-963-9694033. Ára: 1840 Ft.

Erdélyi Margit – Peres Imre (szerk.): Gaudium et corona. Tanulmánykötet Takács Zoltán tiszteletére 80. születésnapja alkalmából. Selye János Egyetem, Komárno, 2007. 351 old. ISBN 80-89234-19-4. A kötet első 229 oldala ókori vallástörténeti tematikájú, részben ó- és újszövetségi, részben pedig nem keresztény tárgyú tanulmányokat tartalmaz.

Facsády Annamária et al.: Budapest római emlékei. Séták a római kori Budapesten. Aquincumi Zsebkönyvek 4. BTM Aquincumi Múzeum, Budapest, 2006. 122 old. ISBN 963-9340618.

Feci quod potui. Tettem, amit tudtam. A nyolcvanéves Maróti Egon tiszteletére Szerk. Hoffmann Zsuzsanna. Lectum Kiadó, Szeged, 2007. 316 old. ISBN 963-9640139. Ára: 4000 Ft. Maróti Egon bibliográfiája és válogatott tanulmányai. További információ: lectum@tvnetwork.hu

Fehér Bence: Pannonia latin nyelvtörténete. A VI. 5. fejezet (A szarmaták nyelvéről) Sárközy Miklós munkája. Károli Egyetemi Kiadó, Budapest, 2007. 560 old. ISBN 963-8392924.

Fehér Bence – Könczöl Miklós (szerk., Szlávik Gábor közreműködésével): Orpheus búcsúzik. Tanulmányok Sarkady János emlékére. Károli Egyetemi Kiadó, Budapest, 2007. 416 old. ISBN 978-8392985.

Gábli Cecília: Caius Plinius Secundus Természettudományának 1. könyve. Fordítás és feldolgozás. Lomart, Pécs, 2006. 287 old. ISBN 978-963-9632028. Ára: 3000 Ft.

Gradwohl Edina – Jászberényi József: Európai művelődéstörténet. L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2007. 319 old. ISBN 978-963-2360270. Ára: 3100 Ft.

Grüll Tibor: A gyökér és az ágak. Tanulmányok az ókori zsidóság és kereszténység történetéből. Savaria University Press, Szombathely, 2005. 338 old. ISBN 963-9438456. Ára 2900 Ft.

Grüll Tibor: Az utolsó birodalom. Az Imperium Romanum természetrajza. Typotex Kiadó, Budapest, 2007. 328 old. ISBN 978-963-9664388. Ára: 3200 Ft.

Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: Római történelem. Szerk. Németh György. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 867 old. ISBN 978-963-3899083. Ára: 4980 Ft.

Illés Imre Áron: A Lex Irnitana (Egy Flavius-kori municipium törvényei). Documenta Historica 77. JATEPress, Szeged, 2007. 75 old. HU-ISSN 1216-0954. Ára: 250 Ft. Megrendelhető: Pándi Lajos SZTE BTK Történeti Intézet, 6722 Szeged, Egyetem u. 2. pandi@hist.u-szeged.hu

Jeruzsálemi Szent Kürillosz Összes művei. Fordította, a Bevezetést és a jegyzeteket írta Vanyó László. Ókeresztény Írók 19. Szent István Társulat, Budapest, 2006. 400 old. ISBN 978-963-3618561.

József és Aszeneth. Görögből fordította Bolyki János. Koinónia, Kolozsvár, 2005. 125 old. ISBN 973-7605187. Ára: 1600 Ft. További információk: <http://www.koinonia.hu>

Kelemen Miklós: A birodalom kormányzása. A Késő-római Birodalom közszolgálata. – jogi források elemzése alapján. Acta Wenzeliana 5. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007. 246 old. ISBN 978-963-4639282.

Kemp, Barry: Az egyiptomi Halottak könyve. Bevezetés. Fordította Árokszallásy Zoltán, A Halottak Könyve idézett részleteit fordította és a szöveget szakmailag ellenőrizte Fábián Zoltán. Corvina Kiadó, Budapest, 2007. 126 old. ISBN 978-963-1355970. Ára: 1600 Ft.

Kóthay Katalin Anna – Gulyás András: Túlvilág és mindennapok az ókori Egyiptomban. Források a Kr. e. 3-2. évezredből. Bíbor kiadó, Miskolc, 2007. 503. oldal. ISBN 978-963-9634480. Ára: 4890 Ft.

Kovács Péter: Fontes Pannoniae Antiquae in Aetate Severorum. Lőrincz Barnabás közreműködésével. Pan Kiadó, Budapest, 2007. 205 old. ISBN 978-963-0620420.

Németh Margit: Az aquincumi Hercules villa és a katonaváros emlékei. Vezető. Aquincumi Zsebkönyvek 2. BTM Aquincumi Múzeum, Budapest, 2006. 58 old. ISBN 963-9340561.

Németh Margit: Az aquincumi Fürdőmúzeum és a legiotábor emlékei. Vezető. Aquincumi Zsebkönyvek 3. BTM Aquincumi Múzeum, Budapest, 2006. 62 old. ISBN 963-9340588.

Platón: Prótagorasz. Faragó László fordításának tekintetbevételével fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Bárány István. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2007. 175 old. ISBN 978-963-9165892. Ára: 1895 Ft.

Sanader, Mirjana: Ókori görög és római városok Horvátországban. Fordította Bíró Júlia. Helikon Kiadó – Skolska Knjiga, Budapest, 2006. 149 old. ISBN 978-963-2270258. Ára: 4990 Ft.

Várady László: Classical Political Thought at Work. Thucydides, Roman Convergence, Modern Challenges. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 87 old. ISBN 978-963-0585354. További információk: <http://www.akkrt.hu>

Velleius Paterculus: Róma története. Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Hoffmann Zsuzsanna. Lectum Kiadó, Szeged, 2007. 198 old. ISBN 978-963-9640092. Ára: 2000 Ft.

FELHÍVÁS

Kedves Kolléga, kedves Érdeklődő!

A Szegedi Tudományegyetem Klasszika-Filológiai Tanszéke és a Magyar Ókortudományi Társaság Szegedi Tagozata tisztelettel meghívja Önt a 2008. május 22–25. között Szegeden megrendezésre kerülő **8. Magyar Ókortudományi Konferenciára**.

Szaktárgy két évenként megrendezett országos seregszemléje ezúttal a

Fikció és propaganda az ókorban – irodalom, művészet, politika

címet viseli. Konferenciánk témája összetett: az irodalomnak és művészetnek mint „teremtett világ”-nak a valósághoz való viszonya és ezzel összefüggésben megfogalmazott üzenete, a normatív értékfogalmazás, az értékpropaganda problémája és sajátosságai az antikvitás irodalmában és képzőművészetében, valamint – az előbbi jelenségek kapcsán és attól függetlenül is – az antik irodalom, művészet és a politika összetett viszonya és kölcsönhatásai. A téma kellőképpen tág ahhoz, hogy az ókortudomány bármely részterületével foglalkozó kutató kollégánk számára aktuális, szakterületébe vágó problémát vehessen fel, s ugyanakkor elég szűk is, hogy a közös problémák révén lehetővé tegye a mélyreható együttgondolkodást, tudományunk különböző szakterületeinek termékeny eszmecserejét. Éppen emiatt tisztelettel kérjük konferenciánk résztvevőit, hogy a megadott témáktól témaválasztásuk során ne térjenek el.

Kérjük a tisztelt résztvevőket, hogy a mellékelt jelentkezési lapot **2007. december 17-ig** kitöltve küldjék vissza az alábbi email- vagy postacímre:

(emailben, szkennelve vagy egyéb módon, l. alább:) mayerp@t-online.hu,

(postán:) Mayer Péter, SZTE Klasszika-Filológiai Tanszék, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.

A jelentkezési lap az SZTE Klasszika-Filológiai Tanszék honlapjáról is letölthető, melynek címe: www.arts.u-szeged.hu/cfa. A lap letöltése után kinyomtatva postán is elküldhető, vagy mellékletként közvetlenül eljuttatható a megadott email-címre. Arra is van lehetőség, hogy a jelentkezési lap szövegét emailbe átírva adják meg adataikat.

Összejövetelünk megrendezésének tekintélyes költségei sajnos részvételi díj szedését teszik szükségessé, melynek összege személyenként 4.500,- forint. E költségekben a résztvevők szállásdíja, valamint étkezési költségei – természetesen a közös étkezéseken, fogadásokon kívül – nincsenek benne. A befizetés módzatairól később bővebb felvilágosítást adunk.

Minden szükséges tudnivalót – így a programmal, a szállással, az étkezéssel és a határidőkkel kapcsolatosakat – időben a tisztelt érdeklődők tudomására hozunk az általuk megadott elérhetőségen, valamint az említett tanszéki honlap konferenciánkkal foglalkozó részén.

Előre is örömmel és köszönetünkkel fejezzük ki, ha előadásával vagy részvételével megtisztul konferenciánkat. Esetleges kérdéseivel, kérjük, forduljon Mayer Péter adjunktushoz a fent megadott email- vagy postacímen.

Szívélyes üdvözléssel:

/ Dr. Mayer Péter /
(adjunktus, SZTE Klasszika-Filológiai Tanszék)
a konferencia Szervezőbizottsága nevében

Szeged, 2007. november 2.

JELENTKEZÉSI LAP

(E jelentkezési lap letölthető és kinyomtatható a SZTE Klasszika-Filológiai Tsz. honlapjáról – www.arts.u-szeged.hu/cfa – is. Postacím: Mayer Péter, SZTE Klasszika-Filológiai Tanszék, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.)

Személyes adatok

Családnév:

Keresztnév:

Tudományos fokozat:

Munkahely (intézet) neve:

Kapcsolattartás

Az alábbi címemre kérnék tájékoztatást (csupán a kívánt elérhetőséget tüntessük fel):

a) elektronikus (email):

b) postacím:

Intézet neve (amennyiben nem magánszemély címről van szó):

Utca:

Város:

Irányítószám:

Ország:

Telefon / mobil:

(Megjegyzés: a szervezők előnyben részesítik az elektronikus kapcsolattartást, amennyiben ez lehetséges. Telefonos elérhetőséget az esetleges sürgős értesítéshez mindenképpen kérünk!)

Részvétellel kapcsolatos adatok

Választott szekció (lehetséges válaszok: I-II. görög-római irodalom /benne: filozófia/); III. ókortörténet és orientalisztika; IV. régészet/művészettörténet):

Előadás/poszter címe (későbbi módosítás még lehetséges):

Választott téma (amennyiben a címből nem derül ki):

Ebben a formában szeretném ismertetni (lehetséges válaszok: előadás / poszter):

Bulletin of Ancient Studies

No. XVIII.

Editor-in-chief: György Németh

Editor: Péter Forisek

The aim of this periodical is to create a lively forum for all sorts of activities and communications in the field of ancient studies. This field is extremely broad: we look forward to communications from classical philologists, historians, linguists, archaeologists, orientalist and everyone else concerned with ancient studies in Hungary. We do not intend to be a scholarly periodical of a classical fashion, but rather an open forum and news bulletin of classical scholars and students in Hungary.

Contents of the present number:

Aurea Aetas (An interview with a prominent Hungarian classical scholar)

Forisek, Peter: Interview with Imre Tegye.....3

New Generation (The abridged versions of two PhD dissertations)

Nagy, Ágnes Anna: Ancient Cannibal Stories. Studies on the Context of the Accusation of Cannibalism Brought against the Christians in the 2nd century CE.....7

Gesztesi Enikő: The Development of Greek Historiography from Acusilaos through Hecataeus to Herodotus9

Conferences

Tóth, Judit: 7th Conference of the Hungarian Society of Patristic Studies.....21

Szalai Krisztina: Conference on Roman Studies.....22

Németh György: János Sarkady Memorial Conference.....22

Critique

Grüll, Tibor: „Whom the smoke of the Hurban stroke”23

Top Secret Publications26

News

Call for Papers: 8th Hungarian Conference on Classical Studies (Szeged).....29

T a r t a l o m

Aurea aetas

Beszélgetés Tegyey Imrével (Forisek Péter)	3
--	---

Utánpótlás

Nagy Ágnes Anna: Ókori emberevés-történetek. A 2. századi keresztények ellen felhozott emberevés-vád háttere.....	7
Gesztesi Enikő: A görög történetírás fejlődése Akusilaostól Hekataioson át Hérodotosig	9

Konferencia

D. Tóth Judit: A Magyar Patrisztikai Társaság VII. konferenciája	21
Szalai Krisztina: Róma Konferencia	22
Németh György: Sarkady János emlékkonferencia.....	22

Kritika

Grüll Tibor: „Akit a hurbán füstje megcsapott”	23
--	----

<u>Szigorúan titkos kiadványok</u>	26
--	----

Felhívás

VIII. Magyar Ókortudományi Konferencia (Szeged).....	29
--	----